N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

EDIȚIA III-a

INTREPRINDERILE DE EDITURĂ S·A·K·

VINUL
DE
VIAŢĂ LUNGĂ

N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

EDIȚIA A TREIA

ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S·A·R·

BUCUREȘTI
STR. REGALA 9

Via lui conu Manole Arcaşu, aşezată pe cea mai înaltă culme a Cotnarilor, se lăsà în vale, până la fântâna Robilor, lungă, dreptunghiulară, vărgată, punctată şi împestriţată cu toate nuanţele de verde, ca un covor basarabean. Dela fereastra judecătoriei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr'o singură aruncătură de ochi. Când făceam scurtă la mână iscălind hârtii stereotipe, şapirografiate pe hârtie vărgată, cu cerneală palidă, parcă înainte de întrebuinţare ar fi fost ieşită de soare şi spălată de ploi; sau când simţeam cum molcoma toropeală a vieţii de provincie mi se întindeà, încet, pe suflet, ca o pâclă şi-mi păinjenea mintea pe nesimţite, repede mă sculam dela masă, măsuram de câteva ori camera de chibzuire în lung şi 'n lat, şi mă opream în cele din urmă lângă pervazul ferestrei, cu gândurile risipite încă, dar cu privirile aţintite spre via lui conu Manole.

Firește, via, în ea însăş, n'avea nimic deosebit, nici cine ştie ce farmece ascunse, nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor: reminiscenţe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau visate. Era o vie, ca toate viile. Un zaplaz înalt, din scânduri de brad văruite, o împrejmuia din toate părţile. Ici şi colo, printre scândurile cră-

pate sau peste stâlpii putrezi, pe jumătate căzuți la pământ, ramuri nebune de măcieș se înălțau, se încolăceau, împleteau ghirlănzi extravagante, în contradicție flagrantă cu șirurile paralele de butuci înșirați unul lângă altul și unul îndărătul celuilalt, ca un regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rândurilor de viță altoită era întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vârful dealului, o duzină de nuci bătrâni stăteau veșnic de strajă, priveghind zarea printre genele lor lenevșe și pe sub streașina sprincenelor stufoase. In vale, lângă fântâna Robilor, așezați de-o parte și de alta a porții, care altădată fusese acoperită cu olane și care acum cădea în ruine, câțiva plopi enormi se înălțau drepți, rigizi, sumbri, fantomatici, ca și cum ar fi avut ei înșiși conștiința intimă că stau de veghe la căpătâiul unui mormânt. Iar spre mijlocul viei, într'o adâncitură de teren, ca într'o scorbură, se ridicau acareturile boierești, pe trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agățătoare și cu hogeagurile țâșnind ca vârfuri albe de minarete din strânsoarea teilor și platanilor îmbrățișați. Mărturisesc fără ocol că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii și-mi sburau gândurile. Nu cunoșteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă, ajutor de judecător abia ieșit de pe băncile școalei, cu tiuleie sub nas în loc de mustețI, la judecătoria din Cotnar, n'auzisem vorbindu-se în jurul meu — și de grefier, și de arhivar,

și de judecător și de primar, ș de ispravnic, și de medicul plășii într'un cuvânt de toți fruntașii locali pe cari îi regăseam reguat, de două ori pe zi, în odaia din dos a crâșmii lui Moș Anghel, poreclită pompos „restaurant", — decât de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că în prima seară când am luat masa împreună, după ce-an fost prezintat amical tuturor celor de față și-am vorbit câte ceva de dumnealor, de mine, de capitala din care veneam și de politica dela centru, deodată medicul plășii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe care nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri și, frecându-și mâinile, ne-a anunțat vesel:

— Ceva nou!... dragii mei.

Ca și cum ar fi știut despre ce putea să fie vorba și că nu se putea să fie vorba despre altceva, toți au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Își micșora ochii, își lărgea gura într'un surâs până la ceafă, și-și arăta, fără sfială, dinții pe cari îi avea galbeni ca degetele fumătorilor și negri pe-alocuri ca lumânările de ceară murdărite de muști. Eu singur, nedeprins cu dânsa, îi vedeam urîțenia. Ceilalți nu vedeau decât vestea așteptată. In sfârșit, după ce mai făcu nazuri câteva momente, le-o destăinui:

— Se petrec lucruri noui la conac! Mi-aș pune gâtul că azi, mâine, peste o săptămână cel mai târziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tipsie.

— Cum?! Ce? De ce?... au exclamat cu toţii în cor.

— Deocamdată vă spun numai atât. Aşteptaţi!... Răbdare şi tutun!... Tata Nae ştie şi el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul „tata Nae" de care ne vorbise doctorul, era chiar el, medicul plăşii, în persoană. Ceeace am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s'aşteptăm şi să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Manole cum îi ziceau, bătrân de vreo nouăzeci şi ceva de ani, proprietar de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsân, ciufut, becisnic, aproape într'o doagă, căzuse sau avea să cadă bolnav pe mâinile doctorului nostru.

Veste, cum e şi firesc într'un cerc de oameni cari îl cunoşteau cu toţi şi se cunoşteau bine între dânşii, a făcut o senzaţie enormă. Unii l-au prohodit creştineşte, cu anticipaţie; alţii parcă au răsuflat straşnic de uşuraţi; cei mai mulţi însă, deşi îi prevedeau, natural, obştescul sfârşit, păreau totuşi extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinând grav din cap, după o lungă deliberare cu el însuş:

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din prima zi în care l-am cunoscut, m'ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vârsta lui! sări doctorul. Să fim serioşi, judecătorule! In lunga d-tale carieră de magistrat,

ai văzut mulți bătrâni făcându-și testamentul? Dela șaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară!

— Asta-i așa! bătu cu pumnul în masă tânărul locotenent de jandarmi. Eu n'am văzut niciunul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu știu ce naiba fabrică!... Și plecându-se spre noi, ne înștiință confidențial: — și azi am primit un denunț la companie că face niște farmece, niște vrăji cum le mai zice, un fel de scamatorii drăcești ca să strângă averi și să-și lungească viața. Ce-ar fi, judecătorule, dacă i-am face o descindere și l-am strânge și noi, nițel, în chingi?

Judecătorul se uită speriat în jurul lui:

— Bine că nu ne-a auzit cineva! Te-ai gândit mult?!... o descindere la conu Manole!...

— Dimpotrivă, rânji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultați-mă pe mine: astea o să-i grăbească moartea.

La rândul lui, grefierul, jignit și el probabil în sentimentul lui de justiție față de cei mari și puternici, de propunerea locotenentului și, pe de altă parte, din condescendență față de jude, se crezu obligat să-i sprijine părerea:

— Eu l-am văzut săptămâna trecută. Trecea prin dreptul judecătoriei. Mi s'a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămâna trecută! exclamă victorios doctorul. Dar într'o săptămână și-un om sănătos tun, ca

mine şi ca d-ta, poate să dea ortul popii; necum un hodorog bătrân!

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vârste, le posomorî deodată frunţile. Vreun sfert de ceas, rând pe rând, pe întrecutele, au filozofat asupra vieţii şi asupra morţii.

— Ce este şi viaţa asta? domnule! se întreba profund primarul.

— Nici nu ştii când te paşte moartea! cugeta adânc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunţi:

— Cine-ar fi spus, când veneau chiuind la chef, c'or să plece bocind îndărătul unui dric!

Apoi, din filozofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaş-iavaş, de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M'aşteptam la niscaiva confidenţe pasionante. Aluziile ofiţerului de jandarmi îmi aţâţaseră curiozitatea. De când eram copil mă dădeam în vânt după poveştile cu comori, cu vraci, cu descântece, cu babe slute ca muma pădurii cari ascundeau în sipete lungi ca sicriile şi adânci ca iadul, printre capete de mort şi oase de lilieci, un firicel din iarba fiarelor. Mai târziu, visasem cu alhimiştii, suferisem cu martirii inchiziţiei, sperasem şi desnădăjduisem în laboratoriul doctorului Faust.

Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, şi tocmai aici, în casa unui bătrân boier din fundul

Moldovii, aș descoperi ceeace căutasem zadarnic în basmele copilăriei și în cărțile poeților!

Din nefericire, noii mei conmeseni aveau alte motive, mai temeinice decât ale mele, ca să se intereseze de viața conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n'au făcut altceva decât să-i scotocească, să-i scormonească și să-i socotească bogățiile. Adunau, scădeau, înmulțeau, împărțeau, greșeau, o luau de-a capăt, și pe măsură ce se adăugau viile, moșiile, pădurile, cirezile de vite și turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile și orătăniile de tot felul, ochii le ieșeau din cap și fețele li se aprindeau ca focul. Ridicând brațele cu palmele deschise, judele se întreba cine o să moștenească atâta bănet, fiindcă n'avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, — sau Statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătându-și colții galbeni și negrul de sub unghii, se lăuda că atitica o să rămâie obștei după ce l-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul își arăta mefistofelnic geanta amenințându-i că de-acolo o să le vie surpriza testamentului; grefierul bolborosea și el ceva în struna judecătorului; iar toți laolaltă, — deși împărțiți în două tabere, unii ridicându-i în slăvi avuțiile, ceilalți vorbindu-l de rău, așa cum se întâmplă totdeauna față de oamenii cari lipsesc ori depășesc într'o măsură mai mare

nivelul comun, — cădeau totuşi de acord asupra unui singur punct, exprimat într'o exclamaţie sonoră ca o înjurătură:

— Ce viaţă lungă, d-le! Curat al doilea Matusalem...

— Şi-a trăit-o! fraţilor, ne destăinuia în sfârşit la masa de-a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru sgârcenia şi, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s'a lipsit de nimic. Masă întinsă tot anul. Chefuri la toartă. Femei! Le aducea cu poştalionul dela Viena şi din Franţia. Până mai anii trecuţi avea ţiitoare, ia! o fetişcană dintr'un sat vecin. Nici prinţese, nici împărătesc, nu erau înţolite ca dânsa. Când ieşea pe poarta vieţi, pocneau harabnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n'o pierdea din ochi. Iar ca holba ochii la noi, cari o ştiam de când era numai de-o şchioapă, flămândă şi desculţă, parcă şi-ar fi spus: fă-mă Doamne, ce n'am gândit, să mă mir ce m'a găsit!... Dar s'a dus şi ea, cum s'au dus toate, pe apa Sâmbetei, — fiindcă nici una n'a murit de moarte bună în casa conului Manole, — şi cum or să se ducă într'o bună zi şi cele câte-or mai fi la curtea boierească. Or fi? N'or fi? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumii n'o astupă doar decât pământul. Dar iarăş nici mâna 'n foc nu mi-aş pune-o că boierul nostru s'a făcut, la bătrâneţe, uşă de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleaşcă. Nu mai chiuiesc surugiii şi nu mai clinchetesc zur-

gălăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porțile viei sunt zăvorite, obloanele ferestrelor sunt trase. Nici țipenie de om, nici sâmbure de lumină nu mai zărești prin preajma casei. Au amuțit și câinii în ogradă. Pe înoptate parcă ți-e și frică să treci singur pe lângă garduri. Îți faci cruce și grăbești pasul. Dar nu poți să nu-ți aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puștilor și de cântecele lăutarilor. Pe-atunci vinul curgea gârlă, chimirurile erau doldora de galbeni și, în toiul culesului, femei goale, așa cum le-a lăsat Dumnezeu, — și nu numai fete de gospodari, dar și jupânițe dela Iași, — călcau strugurii în zăcători mari cât heleștaiele. Ehei! ce vremuri! Ia-mi întrebați pe bătrânii târgului!...

— Ce să-i mai întrebăm! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauți! Unde să-i găsești? Cine naiba a mai apucat tinerețile lui conu Manole! Și la ce să-i întrebăm, mai la urma urmei. N'avem noi destule belele pe cap? Destui hoți? Destui stricați? Destui asasini în județ? Ne mai trebuiesc isprăvile unui bătrân satir!

Un murmur lung de aprobare sublinie cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai țeapăn în scaun și, laolaltă, plini pe semne de o vagă răspundere morală, țineau ochii în farfurii. Numai ai mei sclipeau înveseliți. Iscoditori și vioi umblau forfota de colo-colo, lunecau peste fețele de mironosițe pocăite ale mesenilor și se opreau cu în-

sistență, cu speranță, în ochii primarului. Aĭ primarului erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastâmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicleni. Ochi de primar avar, care-ar mânca bucuros dela alții și-ar bea pe veresie. Cu un mezelic și cu câteva chile de vin, îmi spuneam eu, o să-i scot tot ce are pe inimă și o să aflu mai multe decât ar vrea să spuie. Nu doar că aventurile unui „bătrân satir", cum se exprimă ispravnicul, mă pasionau mai mult decât se cuvine. Eram prea tânăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viața de provincie evenimentele senzaționale nu dau ghies la ușa omului, o dorință nestăpânită de a iscodi ce ascund ipocriții și de a scandaliza pe semenii mei, și un interes, de care nu m'am dezbărat nici astăzi, pentru trecutul obscur al țării, violent, brutal și savuros în acelaș timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale și instinctele lui primitive cari, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit și cum prevedeam și eu, nu mi-a fost deloc greu să ispitesc pe primar în câteva după amiezi de-a-rândul, când toată protipendada târgului dormea, așa cum se doarme în provincie, cu pumnii strânși. Aș minți, pe de altă parte, dacă afirma că am avut nevoie de abilități sau de cine știe ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, dela el însuș fără mofturi, fără introducere,

și-a dat drumul gurii. Parcă n'aștepta decât atât. E tot așa de drept însă, cum m'am convins ceva mai târziu, că despre altceva, afară de primărie și de via lui, și de conu Manole, nici n'ar fi prea știut ce să povestească.

Am aflat așa dar din gura lui că boierul nostru se trăgea din moși-strămoși, în linie dreaptă, din faimosul căpitan de arcași al lui Ștefan cel mare, Gavrilă Huru, pe care Voevodul, după lupta cumplită dela Lipnic, l-a făcut hatman, schimbându-i în nume de faimă arma cu care sdrobise și risipise hoardele tătărești.

De-atunci, din neamul acesta al Arcașilor, au fost mereu, unii vornici, alții pârcălabi, medelniceri, stolnici sau boiernași mai mărunți, unii în divanul domnesc, alții pe la casele și gospodăriile lor; dar în toate vremurile și sub toate domniile, ori de câte ori granițele Moldovei erau încălcate de dușmani, toți Arcașii, dela un capăt al țării la altul, își încordau arcurile și, într'un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiția asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaș, boierul nostru, conu Manole. Tătâne-său, răposatul vistiernic Toader, a făcut pasă-mi-te greșeala, să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, feciorul de bani gata s'a înhăitat cu tot felul de femei stricate și de haimanale de stradă. In loc să-și vază de carte, s'a apucat de revoluții. S'a întors în țară

odată cu cei dintâi pașoptiști, ridicându-se nu împotriva dușmanilor din afară, ci împotriva stăpânirii dinăuntru; a scăpat de streang ca prin urechile acului, ascunzându-se mai întâi multă vreme aci, într'o pârloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălând putina iarăș peste granită. Dar și'n țară cât stetea nu era de vre-un folos, ci numai ca să facă fapte de rușine și numele familiei de ocară. S'a îndrăgostit astfel de-o țigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dânsa, și când s'a săturat și de copil și de dragostea țigăncii, unii spun că a pus argații s'o arunce cu copil cu tot în fântâna părăsită de lângă poarta viei, alții că boierul el însuș, cu mâna lui, le-a făcut vânt în fântână, iar primarul, cuminte și prudent, își dădea cu părerea că mai curând era de crezut că țiganca ea singură se aruncase, din greșeală sau de inimă rea. Gura târgului mai spunea că a trimis pe lumea cealaltă și alte fete, mai de soi și mai de viță, după ce-și bătuse joc de dânsele. Dar gura lumii ce nu hodorogește! Și cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Ceeace era purul adevăr, — și primarul ar fi jurat cu mâna pe cruce pentru asta, — e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcând moarte de om. Nici vecinii, nici argații, nici țiganii cari, după ce-au fost sloboziți din robie, ar fi putut să vorbească. Ceeace au văzut în schimb, a fost tot așa de rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătățile pe unde

umblase, sumedenie de cărți. Umpluse pereții cu ele, până în bagdadie.

— Și ce cărți, d-le! făcea primarul, râzându-i ochii și lingându-și degetele. Nici tu viețile sfinților! Nici tu carte de gospodărie. Fiindcă are și el vie, ca noi toți, și moșii, și păduri, și livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-și vază de interese, când toată ziulica lui stă cu capul sprijinit în coate și cu nasul înfundat în cărți. Mi-a căzut și mie una în palmă. Mi-a adus-o, într'o vară, Vlădică-țiganul, un fecior dela curte. Ce-am văzut într'însa, oi spune și morților. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, și să nu mori. Cum ești matale tânăr, ți-ar lăsa gura apă după ele. Una mai arătoasă și mai mândră decât alta. Și din față. Și din spate. Și câte două și câte trei la un loc. Unele pe brânci, altele răsturnate, făcând tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri?...

— Nu, d-le! protestă indignat primarul. Doar sunt și eu purtat prin lume. Nu mi-a albit păru de geaba. Știu și eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde muerile stau la vedere...

— Muzee atunci?...

— Așa, d-le! Muzee, bată-le vina. Și că nu-i nici un păcat să le ții în casă, spunea tot d-l subprefect. Dar știu eu de ce mi-a spus el asta! Mă

rede prost. Dar am şi eu un grăunte de judecată. ca să tac din gură, să nu dau sfoară 'n ţară. arcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu stă- ânirea; şi parcă nu ştiu eu, ca şi dânsul, şi mai ine decât dânsul, că limba slujbaşului e mare, ât a boului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehei!... lacă aş putea eu să spun tot ce ştiu!

Ca să nu-i dau de bănuit, l-am întrerupt.

— Lasă c'o să-mi spui altădată, când ne-om unoaşte mai bine...

— Da' de ce? mă întrebă mirat primarul. Doar i matale eşti slujbaş ca şi mine. Intre noi putem orbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o ca din vinul ăsta, că-i tare bun, — dare-ar benghiu n el să dea de moş Anghel, că ce face şi ce drege i pe unde-l dibueşte, numai la el mai e chip să bei un pahar cinstit de vin, — şi să-mi potolesc o leacă etea, că mi s'a uscat beregata de când tot pălă- răgesc. Plătesc eu!

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. -am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceia, între câteva ocale de in vechiu, dar treaz la minte parcă ar fi băut umai apă, primarul mi-a comunicat în mare taină ă boierul avea şi-acum câteva fetişcane pe lângă dânsul, numai codănace de câte doisprezece şi trei- sprezece ani, ba unele şi mai mici chiar, alese însă e sprinceană şi hrănite de bună seamă ca gâştile a îndopat, fiindcă toate păreau fete mari în toată

puterea cuvântului, chipeșe, desgheţate şi durdulii. Cum ştia el, primarul, de taina asta, ştiau de sigur şi judecătorul şi ispravnicul, şi se ştia probabil şi la centru, în capitala judeţului cel puţin, dacă nu şi în capitala ţării. Dar toţi tăceau chitic. Nimeni nu sufla o vorbă. Pe nimeni nu-l ţineau curelele să se puie în cârcă cu boierul. Putea conu Manole să le batjocurească, cum susţineau unii; să le ia sângele, ca să întinerească, cum afirmau alţii; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atâtea altele din casa lui; sau să le pângărească sufletele, sau să le schingiuiască, sau să le omoare în bătăi, nimeni nu îndrăznea să cerceteze lucrurile mai de aproape şi nimeni nu-i pătrundea sub acoperişul casei, zăvorită ca o temniţă şi izolată ca o cetate. Ce se petrecea îndărătul zidurilor ei? Cu ce-şi omora vremea conu Manole? Ce făcea cu fetele lui de casă? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai ştia, sau Ucigă-l toaca. Cât despre oameni!... De ani de zile boierul nu se ducea la nimeni, nu mai primea pe nimeni. Când se întâlnea cu fruntaşii târgului în piaţă, pe uliţe, sau aici, în crâşmă, la câte-un pahar de vin, băut de-a 'n picioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbea de câte 'n lună şi 'n soare, le povestea vrute şi nevrute de pe vremea lui, plătea vinul, plătea gustările, dar ca să le dea de băut din pivniţele lui, asta ferească Sfântul!

— Şi are vinuri, d-le, nu glumă, oftă amărât primarul. Poţi să te plimbi în rădvan cu patru cai

prin beciurile viei. Uite mata într'acolo. Cât vezi cu ochii, dela poalele şi până'n muchea dealului, în dreapta, în stânga, de-a curmezişul se întind pe sub pământ numai beciurile boiereşti. Şi ce poloboace, d-le! Cât o casă cu două caturi. Şi ce vechime, frăţioare! De pe vremea lui Vodă-Cuza, dacă n'or fi şi mai de demult. Să nu spun vorbă cu păcat. Am gustat şi noi dintr'însele. Ne trimete şi nouă, la toţi câţi suntem, de Paşti şi la Crăciun: cozonaci, turte, dulceţuri, gărăfi înfundate. O să vezi. O să bei şi-o să mănânci şi mata. Dacă n'o da ochii peste cap, cum ţine morţiş doctorul, când te-o întâlni întâiaşi dată, o să-ţi făgăduiască marea cu sarea. Aşa e firea lui. De câte ori dă peste un om necunoscut, se îndrăgeşte de dânsul. Îi spune, îi vorbeşte, îi merge gura ca meliţa, îl încântă cu şoşeli şi cu momeli, până ce-l descoase şi află tot ce are într'însul. O zi, două, trei, îl ţine numai în plăcinte dela curte şi în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, aşa tam-nesam, nici bunătăţi, nici vinişor, nici dragi mi-s ochii matale d-le cutărică. Aşa au păţit-o cu toţii. Şi d-l jude. Şi d-l Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Şi ispravnicul, şi doctorul, şi alte feţe mai dihai decât ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatele, la toţi. Deaceea, ai văzut cum îi şi poartă sâmbetele şi se bat de ceasul morţii, doar-doar i-or mai intra odată pe sub piele. D-l jude aşteaptă testamentul. Doctorul i-aşteaptă boala. Pot să aş-

tepte mult și bine. Nu știu ei, ce știe satul. Vlădică-țiganul mi-a spus și-aseară că boierul n'are nici pe dracu.

Cu toate astea, și 'n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceia, nici în lunile următoare, nu mi-a fost dat să-l zăresc și eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-se de dânsul, îmi țiuiau urechile de-atâta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd și eu, în carne și 'n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toții, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri și alt buletin despre mersul boalei. Ceilalți, cu etern aceleași glume, își băteau joc de diagnosticile lui zilnic desmințite, zilnic infirmate, cu jumătate de gură însă, neliniștiți în ei înșiși, nedumeriți și intrigați că boierul nu mai dădea, totuș, nici un semn de viață. Judele, de cum intra pe ușa sălii de ședințe, întreba din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva în lipsa lui dela curte. Grefierul sculat cu noaptea 'n cap și legându-și de-a 'ndoasele cravata pe drum, se ducea glonț la arhivă să controleze încă odată corespondența. Arhivarul pândea cu un ochiu intrările și, cu celălalt, când ușa, când, prin fereastră, cărăruia care urca la vie. Și tustrei, pentru mai multă siguranță, dăscăliseră, amețiseră, abrutizaseră pe aprod cu ordine strașnice ca să-i caute din pământ, din iarbă verde, să-i scoale în miezul nopții, să-i aducă vii sau morți, de unde-o știi, cum o știi, dacă întâmplător

cineva dela conacul boieresc ar căuta sau ar întreba numai de domnul judecător.

La început, de ce-aş minţi? toată colcăiala asta de viermi flămânzi în jurul unui cadavru prezumat, mă interesase şi mă învesèlise. Mi se părea că citesc o pagină de Balzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem şi de asta. Mi-era silă numai cât presimţeam începutul discuţiilor lor interminabile şi m'apucau stenahoriile dela primul zâmbet premergător glumelor lor neschimbate. Şi de-o pagină de Balzac ţi-ar fi lehamite, dacă ai reciti-o zilnic, şi de mai multe ori pe zi. D'apoi de conu Manole! Pe nedrept, dar cu atât mai vârtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai ştiu de nume. Nu speram şi nu ţineam să-l mai întâlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dânsul. Aveam impresia că-l cunosc de când lumea. Dacă l-aş fi întâlnit acum, l-aş fi recunoscut cale de-o poştă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurând din cap şi din mâini, bâţâind pe picioare, păstrând doar când şi când, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată: o scânteiere de vicleşug, o licărire de dorinţi senile. Nu mi-l închipuiam altfel. Şi dacă n'ar fi fost cărţile lui, blestematele lui de cărţi, pricepeţi bine că mi-ar fi păsat de Conu Manole ca de papucii maichii Domnului. Dar erau cărţile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot târgul. E drept că nevasta ispravnicului avea şi ea o biblio-

tecă. Era renumită cale de două ceasuri împrejur. Într'o zi, m'a invitat la ea, să-mi aleg după placul inimii. M'a primit într'un camizol bleu-ciel, decoltat până la brâu, împodobit cu dantele roze, prin cari se vedeau, sub trei rânduri de guși, patru rânduri de sâni și cam tot atâtea straturi de pânetece. Cu ahturi și oftaturi languroase, cu lungi ochiade muribunde, plângându-se amarnic de lipsa de înțelegere a societății provinciale și suspinând din profunzimile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegea volumele din rafturi, unul câte unul, cu propriile ei mâini și mi le așeza, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare nume de autor sau titlu de carte, murmura în extaz: Ah! Dumas! Ah! contele de Monte-Cristo! Ah! Georges Ohnet! Ah! Dama cu camelii!... In vremea asta, mâna uitată sub tomul deschis se închidea pe pulpele mele și sânii, agitați de focul sacru al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu știu cum am scăpat din strânsoarea atâtor maldăre de cărnuri și cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins brațele cerul albastru și via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm: trăiască conu Manole! Slăbiciunea, uscățimea, mi se păreau de data asta virtuți cardinale. Dar n'am strigat. Dimpotrivă, m'am uitat cu jind, cu ciudă, cu parapon, la conacul ascuns în cuibul lui de verdeață, ca un mausoleu de cărți, cu porțile zăvorite.

Ah! dacă m'aş fi găsit cu printre ele. Dacă aş fi putut să le mângâi, cu degete amoroase, scoarţele sfredelite de carii, paginile prăfuite. Dacă aş fi putut să le citesc...

Mai ales că, dela o bucată de vreme încoace, totul te îndeamnă la citit. Liniştea târgului. Mediocritatea oamenilor. Frumuseţea naturii. Nopţile din ce în ce mai scurte şi zilele mai lungi. Luna Mai era pe sfârşite. Aerul era încărcat de mirosul viilor în floare. Când da într'amurg, talangile dela gâtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca şi cum procesiuni invizibile de clopotniţe mănăstireşti ar fi coborît în vale, printre dealurile Cotnarilor. Şi de pretutindeni, pe toate potecile cari duceau la fântâna Robilor, pâlcuri de fete, cu cobiliţele pe umăr, treceau vesele şi gureşe, ca stoluri de vrăbii.

Imi spuneam cu necaz şi cu deliciu: în parfumul, în poezia asta ambiantă, să citeşti o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate! Sau să visezi! Sau să iubeşti!

Să iubesc? N'aveam pe cine. Să citesc? N'aveam ce. Eram constrâns prin urmare să visez.

Hoinăream după amiezi întregi, fără altă ţintă decât a visului, pe cărări neumblate, prin vii neîngrădite, peste văi şi peste dealuri. Ca toţi magistraţii din restul ţării lăsam redactarea sentinţelor pe seama grefierului sau a şapirografului, şi mă îmbătam, ca un om nărăvit în rele, de soare, de cer,

de aer, de efluviile subtile ale pământului, dar în realitate mai tari și mai de temut decât vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Era singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfeniță. Atunci, profitând de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare câmpurilor idilice, poemele muiate în nectar și fiere ale poetului citadin.

Așa s'a făcut că într'o seară, — revenind dintr'unul din vagabondajele astea nesfârșite, ars de soare, colbăit parcă m'aș fi tăvălit în pulberea drumurilor și cu toți scaeții de pe garduri prinși de mine, dar cu inima plină de cânteoe și de lumină, — am găsit pe tovarășii mei de masă acri parcă ar fi mâncat aguridă, și trăsniți și bosumflați, parcă le-ar fi înviat din morți conu Manole. Judecătorul abia mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalți, s'au mulțumit să mormăiască printre buze un fel de „bună seara" scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame și prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-și rumege nemulțumirea în voie și mi-am văzut liniștit de ciorba mea. Am mâncat-o cu poftă. Am mâncat cu aceiaș poftă și-al doilea fel de bucate. Și tocmai mă pregăteam să 'ncep pe-al treilea, în aceiaș tăcere, glacială din partea lor, încântată din partea mea, când judecătorul, scandalizat probabil de calmul conștiinții mele sau nedorind, poate, să-mi tihnească mâncarea, a isbucnit deodată:

— Păi! se poate, ajutorele, să-mi faci, una ca asta?!

Am căscat spre dânsul ochii cei mai inocenți din lume:

— Eu?!... Ce să fac, d-le jude?

— D-ta!... om de familie, om de societate, om de lume, om bine crescut, să te porți... să nu știi să te porți... să... să...

Sâsâia și bolborosea fără să-și poată termina fraza. Îl treceau năduşelile. Vedeam bine că-i era teamă să nu mă jignească cu un cuvânt prea tare. In schimb eu mă înroşisem de-al binelea. Dela primul cuvânt asupra creşterii, mă gândisem imediat la Anica, nepoata crâşmarului, pe care o înghesuisem cu câteva seri mai înainte în bolta de viță din fundul grădinii. Fata nu spusese nici cârc. Nu se împotrivise. Ba mi s'a părut chiar că, spre sfârşite, gustase şi ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmă. O fi luat-o gura pe dinainte. Cine ştie cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Şi-au prins de veste părinții. Dar chiar aşa să fi fost, îmi repetam eu, la ce se amesteca judecătorul în daravera dintre mine şi Anica? Ce-l privea pe el pățania fetii? La rigoare, crâşmarul ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deşi şi cu el m'aş fi descurcat eu într'un fel sau altul, chiar dacă nu i-aş fi spus pe şleau, dela obraz, că pe Anica lor n'o găsisem tocmai aşa şi pe dincolo. Dar judecătorul!

Deaceea, mult mai liniștit și mai sigur de mine, i-am răspuns rece:

— Nu vă înțeleg, d-le jude. Nu înțeleg amestecul d-voastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge. Gesticula și exclama:

— Cum domnule!?... Il auziți, domnilor?! Eu primesc bobârnace pentru dumnealui! Mie îmi crapă obrazul de rușine în lipsa dumisale! Eu încasez! Eu plătesc! Eu m'aleg cu ponosul! Și n'am nici măcar dreptul să protestez.

Tot așa de rece, dar mai tăios, i-am replicat:

— Nu vă cer nici să încasați, nici să plătiți în contul meu, d-le jude. Dacă are cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimeteți la mine.

Exasperat, judele ridică brațele în tavan:

— Dar unde să te găsească, domnule!... că toată ziua îmi umbli hai-hui.

In momentul acela intră pe ușă, cu o farfurie într'o mână, cu șervetul în cealaltă, săltăreț în mișcări și jovial la față, moș Anghel. Atâta mi-a trebuit. Crezând că intrarea asta teatrală era pusă la cale de cu vreme, m'am sculat dela masă ca o furtună și privind pe crâșmar în albul ochilor, am declarat răspicat și eroic:

— Unde să mă găsească? Aici! d-le jude. Oricine are să se plângă de mine, să poftească acasă sau aici!

Moș Anghel se uita cu ochi speriați la mine și

sunt sigur că dacă n'ar fi avut ambele braţe ocupate şi-ar fi făcut cruce cu amândouă mâinile. Judele îşi prinsese capul în palme:

— Il auziţi, domnilor! Vă spuneam eu c'a căpiat! Poftim! Alta acum! Să-i aduc pe conu Manole aici! Şi încă la orele astea!

La rândul meu îl priveam crucindu-mă. Ce căta acum conu Manole între mine şi Anica? Cum eram cu toţii surescitaţi nu ne-am putut explica repede confuzia. Abia după ce ne-am potolit puţin spiritele, am putut să-mi dau seama de ceeace se petrecuse în realitate. Ia! mai nimica toată.

Boierul ieşise în după amiaza aceia după târgueli, se abătuse pe la judecătorie unde aflase, dacă nu ştia cumva de mai înainte, că un nou ajutor era numit de câteva luni la Cotnari, şi-şi exprimase, în termeni destul de aspri pe cât se pare, mirarea că nu găsisem de cuviinţă să-i depun, din prima săptămână, cartea de vizită. Netăgăduit, boerul avea dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporţii enorme unei formalităţi fără pic de însemnătate. Dar eram tânăr şi iritat. In loc să fac haz de mutrele lor aiurite sau de propria mea păcăleală cu nepoata crâşmarului, m'am supărat ca văcarul pe sat. După ce-am invocat tot felul de scuze, unele mai absurde şi mai de rea-credinţă decât altele, am declarat că principiile mele (cari principii?! dragă Doamne!), că boala boierului, că moravurile lui

bine cunoscute, nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeță. Ba am împins perfidia până acolo, încât tot pe ei i-am făcut răspunzători de incorectitudinea mea, afirmând sus și tare că în definitiv dela ei știam că boierul e un „bătrân satir" și că de câteva luni în șir trage să moară. Perfidia asta dealtfel, cum se întâmplă adesea în relațiile dintre oameni, mi-a și ușurat situația. De teama indiscreților mele posibile, sau a scandalului, m'au lăsat în plata lui Damnezeu. Din seara aceia mi-am recâștigat complect libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele și nopțile. La judecătorie, în afară de minimum orelor de slujbă, dădeam cu praiștea. La faimoasele mese comune și la aperitivele tot așa de comune, nu mă mai arătam decât din an în Paște. Mâncam pe apucatele, unde se întâmpla și ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în fiecare zi alte minuni de frumuseță de-ale naturii și, câteodată, printre vițele nebune de vie sau, mai pe furiș, între două pârleazuri, și câte-o solidă frumuseță, în carne și 'n oase, de prin satele megieșe. Imi plăcea să le încânt cu vorbe îndrăznețe, meșteșugite, culese de prin cărți; tot așa cum la rândul meu mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sfătoasă, a moșnegilor moldoveni. Ii vedeam venind de departe. 'Nalți sau scunzi, dar deopotrivă de dârzi pe picioarele lor bine legate, abia aduși din spate și măsurând lung pământul cu toiegele lor masive cari ar fi cân-

tărit câteva ocale drepte şi 'n mâinele unui flăcău. De cum îi zăream, făceam aşa ca să le ies în cale. Schimbam o vorbă-două, la'nceput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimţite, trăgându-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam dela dânşii, dela toţi, era literă de evanghelie. Dar dela unii dintre ei am aflat într'un ceas mai multă înţelepciune decât aleargă într'un an în automobilele Bucureştilor, şi mai multă omenie decât se poate găsi, într'un veac, în sufletele cârmuitorilor.

O singură dată mi s'a întâmplat să nu observ pe un bătrân care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduţi în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi paşi în dreapta mea, am auzit un glas răstit, dar plin totuş de oarecare voie bună:

— Bună ziua, căciulă, că stăpâne-tău n'are gură...

M'am uitat în pripă la moşneag. Era un om ca de vreo şaizeci şi cinci-şaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat şi drept ca o lumânare. I-am răspuns cuviincios:

— Bună seara, moşule. Iartă şi d-ta. Nu te-am văzut venind.

Şi m'am sculat respectuos, scuturându-mi părul pe care-l purtam lung şi visurile cari îmi împăinjeneau încă ochii.

Bătrânul s'a apropiat de mine. Nu mi-a întins

mâna. Dar cu un deget care era așa de străvezîu încât părea de ceară, mi-a arătat cartea:

— Ce citeai acolo, mă rog matale?

— Ia o carte de poezii, moșule.

— Poezii?!...

Bătrânul stătu pe gânduri un moment, parcă ar fi vrut să-și aducă aminte ce-s acelea, poezii. Și-a amintit de sigur în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut:

— Ia citește-mi și mie una, rogu-te.

M'am scuzat, zâmbind:

— V'aș citi cu plăcere. Dar nu-s în românește. Sunt în altă limbă. Pe franțuzește.

— Or fi de Musset atunci, bată-l norocul! E de vârsta matale. Îl citeam și eu, cheil pe vremuri, când îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrânul râdea înveselit. Dar se opri deodată. Făcu un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creștet până 'n talpă. Și pe când eu îmi dădeam cu gândul că trebue să fie vreun proprietar de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind dela o ideie la alta, mă întrebă cu îndoială:

— Mă gândesc... Să nu-ți fie cu bănat că te întreb... Dar nu-i fi carecumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari?

— Ba chiar eu, moșule.

Bătrânul se bătu cu mâna peste frunte:

— Tiii!... domnule... ce bine-mi pare că te văd. De când te caut! E și drept că puteam să trec pe lângă mata de zece ori fără să te recunosc. Mi

'nchipuiam un om bățos, arțăgos, un fel de țărănoi ajuns. Și când colo!... Ia dă-te mai încoa, tinerelule, să te văd cum arăți.

Mă examină sumar, dar cu sprincenele încrețite, mă judecă, mă cântări, și găsindu-mă pesemne pe placul lui, clătină din cap, adăugând ca pentru el singur.

— Poftim!... Dacă nu-l vedeam citind pe Musset!...

Eu, fără să mă întreb ce credea lumea și fără să rectific opinia favorabilă ce și-o făcuse despre mine fiindcă mă găsise „citind pe Musset", am crezut că e de datoria mea să răspund la politeță cu politeță, și l-am îmbiat:

— Dacă m'ați căutat pentru vreo petiție, puteți să mi-o dați. Știu că nu e tocmai legal s'o rezolv aici, în mijlocul câmpului. Dar de hatârul d-tale o să calc și eu, odată, legea.

Bărânul protestă, glumind.

Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călca și mata, că le calcă destule vite încălțate. Dă-mi mai bine mâna. Pe-a mea ți-o dau, cum o vezi, goală pușcă, fără petiții.

Și stângându-mi mâna lung, cu vigoare, îmi declară:

— Imi pare bine de cunoștință.

Stângându-i-o și eu la rândul meu, i-am spus, însă glumind:

— Aș vrea să-mi pară și mie bine... dar nu mi-ați spus cu cine am onoarea.

— Așa-i! Unde-mi era capul! Vezi matale, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul când nici nu gândești. Eu mi 'nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaște. Așa-s bătrânii. Uită că mai sunt și tineri pe lumea asta. Iartă-i și mata. Îmi dai voie să mă recomand.

Și se prezintă simplu, fără să accentueze cuvântul „boier", rostit mai mult din obicinuință:

— Eu sunt boierul Manole Arcașu.

Va recunoaște oricine că la toate puteam să mă aștept, numai la asta nu. Degetele mi s'au muiat în mâna lui solidă și i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră așa de caraghioasă, așa de stupidă, de om căzut din lună, încât boierul m'a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorît:

— Matale-ți pare rău că m'ai cunoscut?

Am bâiguit repede: — Da... Ba nu... Se poate!... Cum puteți să credeți una ca asta?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să mă încurc multă vreme în crâmpee de fraze descusute. Bătându-mă ușor cu palma peste umăr, mă îndemnă prietenește:

— Haide!... Haide!... Să nu ne începem cunoștința cu o minciună. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Ii fi auzit pe atâția vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energie că aş fi auzit de aşa ceva, deşi mă ispitea grozav gândul să pun o vorbă bună pentru amicii dela moş Anghel. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzând în faţa mea un om în toată puterea vârstei, pe când mi se vorbise de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav?! se răţoi conu Manole, asta nici gând. Dar că am nouăzeci de ani bătuţi pe muche, asta-i adevărat, din păcate! îmi confirmă el cu o tristeţă prefăcută în glas, pe când în ochi îi mijeau două scântei de voioşie.

Nu m'am putut opri să nu exclam:

— Cum faceţi atunci, ce faceţi, ca să fiţi aşa de tânăr!

— Crezi că eşti cel dintâi care mă întrebi? mă întrebă la rândul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da' de ce să mai vorbim de pacostea asta de vârstă şi de lucruri triste! De ce să ne stricăm ziua de pomană? Ce-ar fi, dacă mi-ai citi mai bine din Musset?

A trebuit să-i mărturisesc că n'aveam pe Musset la mine, ci pe un poet cu mult mai mare, care umplea acum lumea cu parfumul florilor lui de suavitate şi de otravă, pe Baudelaire. Boierul n'auzise de numele lui. Mă privea făcând un ochi mai mic, şi cu un surâs incredul în colţul gurii. Cu atât mai stăruitor însă insista să-i citesc din el. Şi fără să-mi dau eu singur seama de ce, poate fiindcă poezia asta e mai izbitoare şi mai uşor de înţeles decât altele, poate

fiindcă pe mine însu-mi mă subjugaseră în copilărie contrastele ei brutale, poate pentrucă un gând obscur îmi șoptise să pun la încercare rezistența bătrânului, am ales „Une charogne". O știam pe de rost. O recitam, de sigur, fără știința declamației, dar cu toată căldura și avântul tinereții. Nu-mi scăpa în vremea asta nici o tresărire de pe fața conului Manole.

La început a ascultat-o cu atenție încordată, dar fără prea mare interes. Mi s'a părut doar că strâmbă ușor din nas, la prima evocare a hoitului. S'a obicinuit însă destul de repede cu mirosul pestilențial care transpiră din fiecare rând, din fiecare cuvânt al descripției macabre. Instinctiv dădea capul pe spate și-și închidea pleoapele, parc'ar fi vrut să se ferească de duhoarea morții. Nu i s'a deșteptat, un moment, interesul, decât când am ajuns la pasagiul acela, aproape idilic, în care poetul compara formele indecise ale cadavrului în descompunere cu începutul unui vis. Apoi, am tăcut lung, ca și cum poezia s'ar fi terminat acolo. Și numai după ce boierul și-a întornat spre mine o privire cercetătoare și nedumerită, așteptând totuș ceva, deși vedea că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic și grandios ca un marș funebru de Beethoven:

Et pourtant vous serez semblable à cette ordure....

Boierul și-a ridicat capul deodată. Soarele, apunând, îi lumina fruntea. In jurul nostru natura

întreagă, spectrală sub limbile de foc cari lingeau cerul, părea complice cu fatalitatea morții peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Și când am sfârșit, când am invocat, larg ca o rugăciune:

Alors, ô ma beauté! dites à la vermine
Que vous mangera de baisers,
Que j'ai garde la forme et l'essence divine
De mes amours décomposés!

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoție, n'a putut să-mi spue decât:

— Ai dreptate.... E mare... E mai mare... Și nu știi... N'ai de unde să știi, ce-au trezit, ce-au răscolit în mine, stihurile astea.

In seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit, aproape. Mi-a cerut să-l întovărășesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcușuri o lua înainte, parc'ar fi fugit de el însuș sau că cineva l-ar fi alungat din spate și, oricât eram de obicinuit cu mersul, mi se părea că abia puteam să mă țin de dânsul. Il spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului, fără să gâfâiască măcar. In dreptul unui podeț pe care-l știam șubred și cu o scândură lipsă, am vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schițez o mișcare. Dintr'o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s'a oprit decât

la răspântia care desparte șoseaua națională în două, cea din dreapta coborând spre târg și judecătorie, cealaltă urcând spre fântâna Robilor. Acolo mi-a întins mâna. Mă așteptam la un cuvânt de mulțumire, de amabilitate, cel puțin de formă. In loc de asta, mi-a cerut brusc cartea și mi-a spus nici pe mâine, nici la revedere, nici măcar pe cândva, pe altădată, ci pur și simplu: bună seara. Și-a dispărut în noapte.

M'am întors acasă destul de perplex. Fără voia mea îmi jucau în minte cuvintele primarului: două-trei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toartă, și pe urmă basta! Cu mine nu durase nici măcar atât! O poezie recitată, un schimb, — și nici acela prea lung, — de banalități convenționale, și despărțirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispitea. Nici plăcintele. Aș fi vrut însă o dovadă, cât de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut, — de ce m'aș înșela singur? — să-l văd preocupat de ceeace sunt, de ce fac, ce visez, ce cred, ce râvnesc, ce năzuesc.

Nu sunt orgolios din fire. N'am nici vanități, nici susceptibilități puerile. Mi-e complect indiferent ce-ar putea să creadă despre mine o cireadă de boi sau anonimele turme omenești. Dar, pe vremea aceea, țineam încă la opinia egalilor. Și conu Manole, deși îl cunoșteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui precipitată, — oricât încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire, — mi se părea,

sincer, altfel decât cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalţi şi ceva mai mult decât un egal, îmi repetam cu stupoare: la nouăzeci de ani buchiţi simţea poezia modernă! Şi la aceeaş vârstă avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului, o tinereţă care făcea de ruşine generaţia mea dezamăgită şi sleită. Uitând momentul penibil al despărţirii, nu mă mai gândeam decât la misterul vitalităţii acesteia prodigioase. Ce-o fi făcând ca să pară măcar aşa de tânăr? Cum şi-a putut păstra judecata neatinsă? Prin ce miracol, mai ales, şi-a salvat frăgezimea sensibilităţii? Bătuse de mult miezul nopţii şi eu, întorcându-mă când pe-o parte, când pe alta în aşternut, întorceam în acelaş timp şi pe-o faţă şi pe alta şi pe toate feţele posibile, aceeaş problemă. Căutam zadarnic cauze naturale, explicaţii plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, anti-naturale, mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a trebuit mult să dau crezare bârfelelor de mahala. Ba sunt sigur că în mometul când în sfârşit mă fura somnul, în clipa când ultimele realităţi întrezărite printre gene se îngână cu primele visuri, am văzut pe conu Manole, cu coarne pe cap şi coadă de diavol la spate, distilând în alambicuri sticloase ca ochii Satanei, elixiruri de viaţă lungă.

Deaceea, să nu vi se pară straniu că a doua zi dimineaţă, buimăcit de somn, aiurit de vise şi părându-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din aşternut şi m'am ghemuit în fundul patului, când

l-am văzut intrând pe ușă ca la el acasă, și străbătând odaia cu pași mai siguri, dacă se putea, decât în ajun. Mi-au trebuit câteva minute ca să mă reculeg. In vremea asta el îmi explica simplu că a venit să-și repare impoliteța din seara precedentă și că mă ruga să primesc în dar un paner cu vinuri și alte bunătăți, pe cari le aducea în spinare o namilă de om cât un munte, spân, buzat și negru la față ca fundul ceaunului. Am recunoscut, din auzite, pe Vlădică-țiganul; mi-am adus aminte de vinul și plăcintele primarului; și am refuzat, curtenitor dar hotărît.

— Nici măcar o leacă de vinișor? mă întreba surprins și mâhnit boierul.

— Nimic! Nimic! coane Manole. Vin nu beau. Mâncarea-i pentru mine floare la ureche. Trăiesc cu aer și cu cărți. Cărți, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii!... de ce nu mi-ai spus-o asta de aseară, măi copilule, exclamă necăjit conu Manole. Il încărcam pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catâr mănăstiresc.

— Nu-i nimic... O să-l încarci d-ta altădată. Și, mai ales, — am adăugat glumind, — nu uita să strecori printre ele și vreuna cu învățături de viață lungă.

— Iar îmi pizmuiești bătrânețele, măi mânzule! mă amenință cu degetul conu Manole. Apoi, ridicând brațele în aer, ca și cum ar fi invocat mărturia

cerului: — Păi, bine, nătăfleaţă ce eşti! Cum vrei să trăeşti mult dacă bei şi mănânci pe sponci! Nu uita, măi băete, vorba veche: mănâncă bucate de azi şi bea vin de an-ţărţ, dacă vrei să trăeşti cât lumea.

— Între noi doi, ochi în ochi, coane Manole, d-ta mănânci şi bei cum spui?

— Asta-i altă poveste! se apără boierul. Nu ştii matale cealaltă vorbă: fă ce spune popa, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi!

Şi uitându-ne unul la altul, ca doi cumetri cari se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit râsul pe amândoi.

Dealtfel, conu Manole râdea mereu, râdea pentru te miri ce şi mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile, — fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două şi de câte trei ori pe zi, — că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de faţete şi aspecte, pe cari nu le-am putut descoperi decât cu vremea şi una câte una, era veselia. Ceeace îndeobşte lasă indiferenţi pe alţii sau îl întristează, pe el îl înveselea. Spectacolele naturii îl făceau să zâmbească; spectacolele vieţii îl făceau să râdă; însuş spectacolul morţii nu izbutea să i întrerupă voia bună.

Ni s'a întâmplat aşa, odată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bura ca prin sită. Era ceaţă şi frig. Dealurile se pierdeau îndărătul baltelor negre de noroi cari aţârnau şi se târau

pe pământ ca draperii funerare. In atmosfera asta lugubră am văzut urcând drumul cimitirului, opintindu-se din greu și lunecând la tot pasul, un popă cu poalele antereului prinse în brâu, patru vlăjgani cari abia duceau pe umeri un cosciug din scânduri de brad negeluite și o femee despletită care bocea, urla și se văicărea în urma mortului. Pe mine m'a mișcat, m'a emoționat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sunt credincios. Nu sunt superstițios. Dar când cosciugul a trecut pe lângă noi, mi-am scos pălăria și, pentru întâiaș dată de când nu mai țineam minte, mi-am făcut cruce. Firește, nu mi-am făcut-o pentru mine, și nici pentru mântuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatârul femeei. Mi-am spus, probabil, că văzând pe un străin rugându-se pentru răposatul ei, biata femee se va simți mai puțin singură, mai puțin părăsită.

Când mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul râdea sardonic. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpâni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de râs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri:

— Ia, vezi mata, că eu îi cunosc. Ii cunoșteam pe amândoi mai bine, după câte văd acum, decât te cunosc pe mata. Ea lelea Catinca, o femee!... bună s'o pui pe rană. El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară, un bețivan fără pereche. I-a mâncat averea neveste-sei în crâșme. I-a mân-

cat sănătatea. De câte ori se îmbăta, şi se îmbăta de cum se lumina de ziuă, o stâlcea în bătăi.

Şi-acum, ai văzut-o. Ea, în loc să zică bogdaprostului c'a scăpat de dânsul, îl jeleşte. Şi matale, om întreg, îţi faci cruce.

N'am vrut să recunosc, pe dată, că viaţa e plină. ca şi moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori grosolane, şi că numai cine le înţelege poate să-şi păstreze, nealterate, seninătatea zâmbetului, egalitatea sufletului şi sănătatea trupului; dar în inima mea şi aproape fără ştirea mea, cuvintele conului Manole lăsau pârtie adâncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca şi dânsul. Priveam natura cu mai multă încredere şi existenţa, ca şi cum mi-aş fi încordat braţele în faţa ei. Râzând mai des, mi se părea că-s mai puternic; şi discoperindu-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzaţia vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi, dacă...

Presimţeam un adevăr încă obscur. Ca orbul care simte pe piele căldura dulce a soarelui şi bâjbâieşte prin întuneric, după lumină, aşa simţeam şi eu că un adevăr imanent mă împresoară din toate părţile. Il dibuiam. Il pipăiam. Ştiam că există.

Imi trebuia doar formula.

Intr'o dimineaţă, sculându-mă mai bine dispus ca de obicei, cu toate simţurile îmbătate în acelaş timp de mirosul aerului curat care năvălea pe ferestrele deschise, de cântecul păsărilor, de transparenţa ce-

rului albastru, de savoarea vieții pe care o aveam parcă pe buze și pe limbă, mi s'a părut c'o găsesc. Dacă n'am strigat: Evrika! ca unul din faimoșii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi lipsește candoarea sau curajul. În schimb, am alergat într'un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stând turcește ca un înțelept, pe un purcoi de fân, cu un muc de țigară stinsă în colțul gurii. I-am strigat de departe:

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole și-a dat cu o sfârlează pălăria de paie mai pe ceafă, s'a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se uita de câteori îi ardea de glume, și m'a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate?

— Am găsit secretul eternei tinereți!

— Nu mai spune! Și-ai găsit matale singur năzdrăvănia asta?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului, mi-am început cu entuziasm tirada filozofico-științifică. In termeni ditirambici am făcut apologia râsului sănătos, a râsului care rând pe rând încordează și destinde mușchii obrajilor, ai pieptului, ai pântecelui, râs fizic în aparență dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterioase, dă brânci sufletului și exaltează forțele vitale ale omului, l-am demonstrat cum printr'o disciplină inteligentă, printr'o gradație severă, printr'o riguroasă și savantă reglementare a râsului instinctiv, — un fel de gimnastică suedeză a mușchilor faciali și abdominali, — s'ar

putea întreține, chiar în organismele cele mai debile, focul sacru și salutar al vieții. Și-am terminat, dându-l pe el însuș ca exemplu, vrând să ilustrez cu el practica și teoria râsului.

De data asta însă conu Manole, care-mi ascultase cu răbdare de înger toată poliloghia, m'a oprit scurt:

— Spui prostii!...

— Cum?!

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă și uiți două.

— Ce-am uitat, coane Manole?

— Ai uitat că animalele nu râd. Prin urmare, după teoria matale, ar trebui să se nască moarte. Și-ai uitat că muerile hlizesc și chihotesc tot timpul. Prin urmare, tot după teoria matale, ar trebui să trăiască îndoit și întreit cât bărbații. Ori, trăiesc și mai puțin, și se sbârcesc și mai de vreme, după cum am observat la cucoanele din generația mea. Ei! ce ne facem atunci cu teoria, fiule? Pe unde scoatem cămașa, nepoate?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli. N'am avut curajul să-i stric cheful. Și n'am avut prostul gust să m'arăt mofluz. Am înghițit în sec. Poate c'am înghițit și cu noduri. Dar făcând haz de necaz, cum se spune, nu m'am lăsat doborît de-o înfrângere, în definitiv plăcută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrân prieten să se desfăteze puțin pe socoteala mea. Și bine mi-a priit. Hazul s'a schimbat repede în râs adevărat. Peste un ceas habar nu mai aveam că în aceeaș dimineață mă cre-

zusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul și pământul cu ecourile veseliei mele, fără să mă mai sinchisesc de sistematizări aride, ba uşurat mai curând că scăpasem aşa de ieftin din pacostea şi beleaua teoriilor indigeste.

Râdeam prin urmare. Şi-aş fi continuat, de sigur să râd până în vremurile de apoi, dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s'ar fi ivit în zarea prieteniei noastre, un nour, la început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cât ai bate odată din palme, a crescut, s'a umflat, s'a desfundat şi s'a revărsat, impetuos şi năvalnic, aşa cum se desfundă şi se revarsă, de-ai crede că Dunărea ea însăş şi-a ieşit din matcă, diversele noastre Câcaine orăşeneşti. Ce se întâmplase, ce se petrecuse în adevăr aşa de groaznic? Nimic în aparenţă. Totul în realitate! Elita târgului aflase că eram în bunele graţii ale boierului.

Vestea, — după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai târziu, — a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele conmesenilor mei de până mai ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupoare universală. Doctorul care mă zărise cel dintâi, braţ la braţ cu conu Manole, nu-şi credea ochilor. Judecătorul şi toţi ai lui, cu şezuturile în aer şi cu scăfârliile, lipite una de alta, sub lampa atârnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă şi

nu-şi credeau urechilor. Stupoarea n'a ţinut însă mult, cum nu pot avea lungă durată nici una din marile emoţii sau pasiuni omeneşti. Viaţa n'ar fi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larma şi zeflemelele generale, au început pronosticu ile. Câţiva mi-au dat o săptămână de prietenie. Alţii două. Nici unul trei. Dar nimic cu e statornic pe lumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut şi sorocul stabilit de dânşii. Şi-a venit, lugubră şi lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor cari se încăpăţânau să mă găsească tot în tovărăşia conului Manole. Bieţii mofluzi nu mai înţelegeau nimic. Le pierise pofta de mâncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoştiseră urechile. Singur medicul de plasă şi-a mai păstrat câtăva vreme optimismul profesional. Rânjind cu buzele suflecate până la gingii, îşi arăta acum pe de-a 'ntregul colţii galbeni, punctaţi cu negru, ca patru zaruri scoase din uz. Vrând să tenteze sau să sfideze soarta, făcea rămăşaguri, pe-o ţuică, pe un pachet de tutun, pe-o halbă, pe-o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mână, că mai am o zi sau săptămână, o ultimă săptămână de prietenie cu conu Manole. Dar rămăşagurile nu pot dura toată viaţa. Omul cel mai pătimaş din fire se plictiseşte dela o vreme să tot piardă într'una. Atunci se întoarce pocăit şi cuminţit la înţelepciunea strămoşilor, la cea care nu costă pe român nici un pitac de cinci: la bârfeală. Dela întrebarea inocentă a

judelui: — ce naiba or fi făcând veinic împreună? — până la răspunsul în doi peri al doctorului: — ei! și dumneata, judecătorule! parcă ești căzut din altă lume! cu un bătrân satir ca onu Manole ce-ai vrea să facă!... nu e decât un pas. L-au făcut, plătindu-și cu inima ușurată un rândde șprițuri. Și acum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe ceilalți i-au făcut fără să-și mai delege băerile pungii. Și-au comunicat astfel unul altua, înflorind scenele la prânz și făcându-le mai sărate și mai pipărate la masa de seară, că duceam în tovărășia boierului o viață de desfrânare și de destrăbălare nemaiauzită; că-mi petreceam nopțile în orgi și după amiezile în chiolhanuri; că în conacul boieresc erau o puzderie de fete de casă, una mai durdulie decât alta, pe cari le iubeam eu, în parte sau de-avalma, pe când boierul asista, tremurând și palpitând, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite; că...

Dar n'aș mai isprăvi o carte întreagă dacă m'aș pune să povestesc tot ce auzeau de data asta cu urechile lor și vedeau, aievea, cu ochii lor.

Cum e ușor de bănuit, nici unul din amănuntele astea picante nu le-am aflat dela dânșii. Pe unele mi le-a șoptit Anica, pe care am găsit-o într'o seară, alarmată, înfricoșată, pierdută, căinându-mă din toată inima ei pură și lipindu-se în acelaș timp de mine mai felină și mai voluptoasă ca niciodată, de

când știa că sunt un stricat și jumătate; pe celelalte le-am aflat dela aprodul judecătoriei.

Observasem, în adevăr, de-o bucată de vreme încoace, de câteori venea, ca de obicei, dimineața și seara, cu corespondența, citațiile, petițiile și alte hârtii de rezolvat, că-i umblau ochii ca mărgelele, pieziș, pe furiș, scotocind printre scaune și vrafurile de cărți, cotrobăind pe sub mese, pe sub pat, pe după perdele și prin toate colțurile odăii. Intr'o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu destulă bunăvoință totuș:

— Ai pierdut ceva, Ghiță?

Ghiță, în loc să răspundă, zâmbi șiret și-mi făcu cu coada ochiului:

— Nici azi nu v'a trimes nimic.

— Ce să trimeată?... Cine se trimeată?

Ghiță, iarăși, în loc să-mi răspundă, începu un pomelnic:

— Apoi, dă! cum spune și d-l judecător, și d-l grefier, și d-l arhivar, și d-l subprefect...

Exasperat de ocolirile și echivocurile lui, m'am răstit la el:

— Nu te întreb ce spun alții! Îți vorbesc doar românește! Ai înțeles? Te-am întrebat: ce să-mi trimeată? Cine să-mi trimeată...

— Boierul, de! răsuflă necăjit Ghiță. Nici vin... nici...

— Ieși afară!...

Am sărit din pat după dânsul și i-aș fi dat cu ghetele în cap dacă n'apuca s'o tulească pe ușă. Bine 'nțeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violența. Eram sincer hotărît să-i cer iertare. Ticălosul nu mi-a lăsat însă nici mulțumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd venind, m'am pomenit cu el umilit ca un câine bătut și gudurându-se pe lângă mine:

— Am mâniat tare astăzi pe domnul ajutor!...

I-am strecurat, stângaci, bacșișul. El l-a făcut să dispară, cu dexteritate. Dar din clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, și pentru câțiva lei dați cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce știa, și-mi raporta tot ce prindea dedindărătul ușelor. Majoritatea informațiilor lui erau, ca ale tuturor agenților secreți, prolixe și insipide. Cuvinte reproduse anapoda, fapte înțelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Arareori mă amuzau. De pildă când îmi repeta, cuvânt cu cuvânt, câte-o scenă mai cu coarne și mai cu moț din orgiile mele sardanapalice, povestită de doctor sau de judecător. Și-o singură dată m'au interesat. In seara când Ghiță mi-a comunicat, în mare taină, că niște anonime proiectate în comun și scrise cu mâna ofițerului de jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise ministerului de justiție.

De data asta mi s'a părut că gluma se îngroașe. Am crezut că e momentul oportun să iau boul de

coarne. M'am adresat deci direct şi personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuţie cu putinţă. Şi cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

După ce-a încălecat toate vorbele late şi toate principiile mari din lume, începând cu morala şi sfârşind cu diversele ei imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziţie, dar cu reticenţe, cu abilităţi, cu întortocheli de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lângă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebue să ne reunim cu toţii, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraş, din când în când, odată pe săptămână, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul şi cu subprefectul, dacă cu ceilalţi i-ar veni peste mână boierului; sau cel puţin cu subprefectul şi cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfârşit, dacă la rigoare şi subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

Ce s'a petrecut în mine, ascultându-mi judele, e uşor de înţeles dar greu de explicat. M'a impresionat umilinţa cererii? M'a încântat ridicolul eliminărilor succesive? M'a ispitit rolul inedit de emisar diplomatic? Nu mai ştiu. Destul numai că i-am făgăduit cu uşurinţă, luându-mi angajamentul formal că voi reuşi.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu Manole cum urca sprinten şi voios colnicul, am simţit

că ar fi o faptă urâtă să-l întâmpin cu vorbe de clacă și mi-am dat seama de greutatea întreprinderei. Am încercat, totuș. Spunându-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i descrețesc mai întâi fruntea, am început să-i descriu cu vervă și cu cât puteam mai mult spirit, mutrele paraponisiților mei. Dela primul portret însă conu Manole m'a întrerupt:

— Ești vesel, și-mi pare bine. Povestești cu haz, și mă bucur. Dar e de geaba să strici orzul pe gâște. Caraghioșii aceia nu mă interesează. Vorbește-mi de altceva. Ce-ai mai citit nou?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Începusem cu vervă, și-am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale științei, de misterele cerului, de tot ceeace știam că-l interesează și-l pasionează, cu speranța că amețindu-l cu ropotul cuvintelor voiu putea, spre sfârșite, să reviu la ceeace aveam pe inimă. Speranță zadarnică! Am revenit și 'n ziua următoare și 'n alte patru sau cinci zile în șir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei ticluite de mai înainte, dar cu acelaș insucces. Până ce, într'o seară, cum începusem tocmai o timidă și supremă tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mâna să închid pliscul și privindu-mă atent, ascuțit, printre genele unui singur ochiu, m'a întrebat mustrător:

— Măi spânzuratule, tu-mi ascunzi ceva? Te cam văd de-un cârd de vreme că-mi tot dai târcoale cu procopsiții ceia dela crâșma lui moș Anghel. Ce-i

cu dânşii? Te-au trimes la mine cu vreo jalbă în protap?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deşertat sacul. Conu Manole m'a ascultat până la capăt. Ii vorbiam cu căldură. Eram rând pe rând duhliu şi patetic. Incepusem să cred eu însu-mi în ce spuneam. Cu atât mai vârtos speram să mă creadă el. Aş fi dat nu ştiu ce să-mi vadă faţa. Cu siguranţă că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înnoptase de-al binelea. Nu-mi mai vedeam nici vârful nasului. Aş fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greşeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, îşi trăsese plapoma peste cap. In jurul nostru pământul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pânze umflate de corăbii. Numai în spre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul străluceа viu între două dealuri înclinate leneş, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

In frumuseţea, în liniştea, în misterul acesta al nopţii care începea, conu Manole parcă ezita să-mi răspundă. Simţeam bine că se luptă cu el însuş şi că făcea un dureros efort ca să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva, de dincolo de dealuri sau din adâncul pământului.

— Copchilule... m'ai întrebat de multe ori ce fac

și ce dreg, ca să nu mă doboare mulțimea anilor pe cari îi port în spinare. Imi dau cu gândul c'ar fi poate păcat, măcar de hatârul minunilor cari plutesc acum asupra noastră, să nu'ți dau o părticică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Imi auzeam bătăile inimii. Bătrânul se oprise un moment. Apoi urmă, ceva mai tare:

— Știi tu, măi puștiule, de ce par mai tânăr decât alții de vârsta mea? Știi tu de ce mi-am păstrat judecata limpede și simțurile netocite?

Conu Manole mă lăsă câteva momente agățat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghiceam însă că se destind într'un surâs amar și resemnat.

— Fiindcă m'am ferit, ca de foc, de proști, măi țincule. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea. Mi-au fost dragi și oamenii. Ii căutam cu lumânarea. Aș fi vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam: bunuri, gânduri, emoții, năzuințI, și bunul cel mai de preț dintre toate: vremea. Iți închipui și tu că într'o viață lungă cât două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut și eu fel de fel de oameni. Și buni, și nărăviți, și răi și nătărăi, și cinstiți și bandiți, și escroci și vițioși, și păcătoși, și ticăloși, și spânzurați feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m'am ferit de nici unul. Am vorbit cu toți. Dela mulți am învățat câte ceva. Cine ți-o spune că din vorbele unui vântură-lume sau într'un fund de pușcărie nu poți să înveți nimic, să știi că acela minte ori

că el însuş nu e în stare nimic să înţăleagă. Dar şi cine ţi-o spune că poţi să înveţi ceva dela prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de carte sau căptuşit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupeşti între ochi.

Conu Manole se odihni câteva momente. Răsufla grăbit.. Răsuflă apoi mai larg, odată, şi urmă:

— Lumea, măi băete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare făptură, îşi are slovele ei. Numai ochi să ai să le citeşti. Singură pagina prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citeşte într'însa! Păs de găseşte ceva în ea!

Se înturnă mustrător spre mine:

— Şi tu ai vrea să mă înhăitez cu dânşii!

Râdea înnăbuşit. I-auzeam râsul ca un gâlgâit de apă în fundul unei peşteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele cari scăpărau de-asupra mea, mi se părea că sclipesc şi ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gândurile. Nu i-am stânjenit râsul. Aş fi vrut să-l mai aud. Dela el singur, urmă întru târziu, rar şi trist:

— Tu, flăcăule, eşti tânăr... Ai viaţa înaintea ta... Ca bogatul care nu se uită la o firfirică, poţi să-ţi risipeşti ceasurile la crâşma lui moş Anghel... Dar eu?... Uită-te la mine: nu cum par, ci cum sunt... Sunt bătrân... Zilele mi-s numărate... N'o să mai văd multe nopţi ca noaptea asta... N'o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mâine... sapa şi lopata... Cât sunt însă pe picioare, — şi glasul

conului Manole vibră cald și sumbru în noapte, — cât mai am o picătură de sânge în vine, — iartă și tu egoismului bătrânesc, — aș vrea să-mi umplu hârbul ăsta de viață, așa cum se umple ulciorul de lut cu apă de izvor, cu tot ce-a mai rămas mare și bun în lume și cu tot ce mai e frumos pe pământ...

Ultimele cuvinte le-a șoptit mai mult decât le-a spus. Dacă n'aș fi știut că nu se închină nici lui Dumnezeu, nici lui dracu, aș fi putut să-mi închipui că se roagă. Își ridicase amândouă brațele în aer. Le urmăream umbra subțire profilându-se pe licăririle cerului și descriind un larg arc de cerc, ca și cum ar fi vrut să cuprindă în ele tot văzduhul. Abia murmură:

— Privește, copchilule...

Își lăsă apoi brațele să-i cadă ușor pe genunchi. Se înclină încet spre mine. Se propti aproape de umărul meu.. Imi suflă în ureche:

— Țst!... Ascultă piciule!... Ascultă cum țârîie un greer, de-ai zice că raza luceafărului sfârîie intrând în pământ...

Am ascultat, încremenit. Parcă fusesem surd până atunci. Deodată, în jurul meu, în noaptea caldă și mută, sub pâlpâirea nenumărată a stelelor, alți greeri, sute și mii de greeri, de-aproape, de departe, din fundul văilor, de pe coamele dealurilor, au început să cânte. Era un svon, un ison ușor și vast ca un preludiu de orchestră. S'ar fi spus că pământul își umfla și-și desumfla ritmic coastele ca foalele unei

orgi uriaşe şi că respiraţia lui profundă umplea noaptea de vuet, ca bolta unui templu.

— Mai vrei să te întorci la dânşii? mă întrebă şugubăţ bătrânul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe cari îi zăream acum, ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenţii şi de vanităţi. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru întâiaş dată. Imi spuneam cu entuziasm: iată sensul vieţii adevărate. Şi repetam de-a doua zi chiar, cu emfaza, firească vârstei: să trăeşti în armonia sau dezarmoniile universului, faţă 'n faţă cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă! dar în toate cazurile departe de proşti. Avea dreptate conu Manole. In lături prostia! Cu aere umilite, smerite şi cucernice, ca ne stinge luminile cerului, aşa cum maicile la mănăstiri, picuse şi cernite, sting cu mucă prostia împiedicase veacuri şi milenii de-a rândul progresele omului şi că şi-acuma se punea de-a curmezişul tuturor iniţiativelor, tuturor înfăptuirilor, tuturor îndrăznelelor, o mânie surdă îmi încrunta sprincenele, pe când răbufniri de orgoliu exagerat îmi umflau pieptul.

Ne mai putând să păstrez numai pentru mine sentimentele de duşmănie cari mă agitau, am izbucnit într'o zi faţă de conu Manole:

— Ca și d-ta, îi disprețuesc și eu, și-i urăsc de moarte.

— Pe cine? mă întrebă bătrânul, făcând pe speriatul în fața atitudinei mele războinice..

— Pe proști...

Atunci o umbră de tristețe trecu pe fruntea lui:

— Ești nerod.

— Cum?

— Ți-am spus că ești nerod.

— Da' de ce?

— Fiindcă, măi tândală, pe un lepros nu-l disprețuești. Fiindcă pe un râios nu-l urăști. Și fiindcă un prost nu e mai vinovat de prostia lui decât râioșii și leproșii de boala lor...

L'am întrerupt sarcastic:

— Să-i plângem, atunci?

— Și mai puțin încă! mă sfătui blajin și blând, bătrânul. Plânsul ca și ura, scurtează viața. Mă întrebi mereu de ce-am trăit așa de mult? Fiindcă n'am plâns micimile lumii și n'am urît scăderile ei. Sunt destui ochi și inimi haine, pentru asta. Noi? Noi să privim mai sus, și de mai sus.

— Bine!... Bine!... am consimțit eu zâmbind. Dar cum?

— Ocolindu-i, măi păcală! ți-am mai spus-o. De ce te faci că nu'nțelegi? Să ne apărăm de palavrele prostului, cum se apără vita cu coarnele și calul cu coada, de bâzâitul muștelor. Să nu stăm în calea lor. Să ne ferim de dânșii. Nu de alta, dar ca mai

toate molimele, prostia se ia.. De câte ori mi s'a întâmplat să stau de vorbă cu vre-un prost mai mult de cinci minute, mă simţeam şi eu, dela o vreme, greu de cap, scârbit de toate, preocupat de fleacuri şi de mărunţişuri. Am încercat de multe ori. Poate-oi fi eu prea slab de îngeri. Incearcă şi mata...

Ce să mai încerc! Constatarea conului Manole o făcusem şi-o refăcusem în nenumărate rânduri.. Numai că n'o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbura şi mă intriga totuş. Cum se face că toţi cei cari, dintr'un motiv sau altul, trăesc departe de lume, izolaţi, închişi în ei înşişi, sau în peşteri, sau în turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei omeneşti, nu sunt la fel de înţelepţi şi n'apucă nici pe departe bătrâneţile conului Manole. Câţi schimnici, câţi pustnici, câţi sihaştri, câţi anahoreţi, n'au murit în floarea vârstei! Un caz, mai ales, îmi sta pe inimă. Imi aminteam de un călugăr pe care-l cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, aşa îl chema pe călugărul meu, se închisese într'un vechi cuptor de făcut pâine aşezat drept în mijlocul curţii, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării şi despicat în două de rădăcinile unui mesteacăn svelt şi alb ca un fum de ţigară. Paisie lipise crăpăturile cu mâinile lui, astupase cu moluz şi băligar toate găurile şi zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsând o deschizătură numai cât un lat de palmă, ca să i se treacă printr'însa coji de pâine sau de mămăligă

și-o troacă de apă. A stat așa, zidit și îngropat de viu ca într'un cosciug, neputând să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brânci, neschimbând o vorbă cu nimeni, sufocat și înecat în propriile lui murdării, unsprezece ani în șir. Eram de față când jandarmii, din porunca stăpânirii, au spart zidurile cu târnăcoape și-au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite cari i se încleiaseră dealungul spinării până la buce și cu ochi goi, lăptoși, albi aproape, ca de orb. Mai târziu, după ce l-au îmbăiat și l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb câteva vorbe cu dânsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe câte le știa, le așeza în șir, fără articole, fără predicate, așa cum vorbesc copiii. Îl pricepeam cu greu, dar îl pricepeam. Nu era nebun. Nici înțelept însă nu pot să spun că era. Ia, un biet om ca atâția alții. Un creștin. Și a murit de tânăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au desgropat. Cu toate astea, dacă teoria conului Manole era cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adânci bătrânețe. Nici un om, în adevăr, din câți întâlnisem până la dânsul, și dela el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deșertăciunile și de prostia ei, ca monahul Paisie.

I-am povestit întâmplarea asta conului Manole, într'o zi superbă de vară, când toate crengile copacilor erau pline ca de flori și de fructe sunătoare, de cântecele păsărilor. Și-am mai adăugat,

mi se pare, ca să-l necăjesc şi eu o leacă: — ei! să te văd acum cucoane pe unde o să-mi scoţi şi mata cămaşa!

— Cum mi-e portul. Prin nădragi! mi-a ripostat ghiduş boierul. Dar tot el reveni: — să lăsăm însă gluma la o parte. Cazul e simbolic. Povestea interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atât mai vârtos cu cât întăreşte tot ce ţi-am spus.

M'am uitat chiorâş la dânsul.

— Nu te zgâi, mă rog matale, aşa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgâeşte-ţi mai bine ochii pe dinăuntru şi gândeşte-te că Paisie a trăit unsprezece ani în şir, zi şi noapte, în tovărăşia tâmpilor.

Crezând că m'a înţeles de-a 'ndoasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat:

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcu însă cu mâna, plictisit, ca şi când ar fi alungat o muscă:

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici în somn. Trăieşte cu el, sau cu alţii. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuş, vezi şi mata ce imbecil şi-a ales ca tovarăş de drum. Dacă a trăit cu alţii, spune-mi, rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr? De bună seamă că nu cu noi, păcătoşii. Ci cu cei de-o teapă cu el: cu sfinţi, cu martiri, cu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă societate! mormăi conu Manole. Tot unul şi unul!

După un moment de şovăială, îmi adăogă, confidenţial:

— Îi cunosc pe toți. Din curiozitate, din vițiu, poate, am citit și eu viețile sfinților. Nu te povățuiesc să-mi urmezi pilda. O să fii mai câștigat citind viețile haiducilor, oricât de idiot ar fi scrise. Un Jianu, un Tunsu, au ceva omenesc într'înșii, dacă nu mai multă omenie decât toți cei din vremea lor. Au nădăjduit, au luptat, au urât, au iubit, au făcut rău și bine, au trăit. Pe când sfinții!...

Conu Manole făcu un gest de scârbă, ca și cum, din nebăgare de seamă, s'ar fi atins cu mâna de-o coropeșniță sau de-o broască râioasă. Se potoli repede însă, văzând că în fața lui nu erau legiunile de lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălțate cu toate florile pământului. Respiră adânc parfumul lor, și întorcându-se spre mine, și privindu-mă glumeț, cu ochi înfipți ca doi licurici sub streașina sprincenelor, mă întrebă:

— Ce-ai spune, măi svânturatule, dacă acum, când ne râd dealurile sub arșița soarelui, m'aș apropia tiptil de tine și, cu mutră pocăită, cu priviri spășite și cu glas pe nas, ca al popii când iese cu toate odăjdiile pe el în ușa altarului, te-aș îndemna:

— Măi copile, nu mirosi florile câmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, bete de aer și de lumină, cântau în preajma și deasupra noastră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, mustrător, cu degetul:

— Măi copilandre, nu asculta cântecul privighetoarei, că ispitele diavolului sălășluesc sub limba ei...

La câţiva paşi de noi un pom uriaş îşi culca ramurile încărcate de roade până la pământ. Mere domneşti, mari cât luna plină, străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea şi mă ameninţă cu spaimă prefăcută:

— Măi flăcăule, nu gusta din mărul cela rumen ca un obraz de fată mare, că viermele ascuns într'însul o să-ţi pătrundă 'n carne şi-o să te roadă până la ficaţi.

Desnădăjduit, ne mai ştiind încotro să dau cu capul, cu nările închise, cu urechile astupate, cu toate simţurile betege, mi-am ridicat privirile spre cer. Dar conu Manole stătea la pândă. Tună înfricoşat:

— Asta nu! Mai ales asta nu! Om în puterea vârstii, nu pipăi cerul cu ochi năimiţi de frumuseţea lui, şi nici trupul copilelor cu gând de desfătare, că se burzulueşte Dumnezeu şi te-or pârjoli flăcările iadului...

N'apucă însă bine să-şi termine palinodia, şi-l pufni râsul. Mă scutură, amical, de braţ:

— Ce-ai zice de mine, măi michiduţă, dacă apostoliceşte şi duhovniceşte, dar serios ca un ţap logodit, ţi-aş fi vorbit astfel? Ce-ai spune dacă, cu glas fătarnic şi pe nas, ca un dascăl într'o strană, te-aş povăţui: întoarce-ţi, omule, căutătura dela bunurile vremelnice şi odihneşte-ţi-o, pentru veacul veacurilor, amin! la sânul celui de sus... Nu-i aşa că-ţi-ai spune, şi pe sfântă dreptate, a căpiat moşneagul!

Fruntea conului Manole se posomorâ:

— Cu toate astea așa ne vorbesc sfinții, — ceva mai prost, firește, dar cu același tâlc. Așa au trăit mucenicii. Așa au gândit părinții bisericii. Așa l-au făcut, ne-om, după chipul și asemănarea lor, pe Paisie. Așa au surghiunit, dintr'o lume făcută pentru simțurile omului și pe care, fără de ele, nici n'ar putea măcar să și-o închipuie: cântece, culori, mireasme, femei, gândire; și-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui dumnezeu sensibil numai la duhoarea lăturilor: bubele și puroaiele cărnii.

Ah! Dumnezeul lor!

Ajunseserăm în vremea asta, pe nesimțite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într'o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar în depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului și în spre apus, profilându-se aproape transparent pe cerul ars de soare, zimții Carpaților.

Ridicându-și brațele la înălțimea orizontului, conu Manole îmbrățișă tot cerul și tot pământul, cât se vedea și dincolo de ce se vedea cu ochii, dintr'o singură privire. Apoi rosti, larg, ca o binecuvântare:

— Ce curat e aerul!.... Ce dulce e viața!... Și ce hâd e Dumnezeul lor!...

Stătu așa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se rotea, ca un nimb, în jurul capului. O suflare de vânt i se juca în șuvițele albe ca sideful. S'ar fi spus că aripi nevăzute îi răcoreau fruntea.

Intorcându-se împăcat și liniștit spre mine, îmi mărturisi:

— Ți-am spus că am trăit mult fiindcă m'am ferit de nătângia oamenilor. Nu ți-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viața, fiindcă am scos dintr'însa pe Dumnezeu.

N'aveam nevoie de prea multă trudă ca să-l cred pe cuvânt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Știam și eu că o clipă furată superstițiilor, rugăciunii sau temerilor deșarte, e o clipă câștigată asupra morții.

Dar mărturisirea bătrânului mă nedumerea totuș. Imi spuneam cu închietudine: — în trei sau patru feluri, până acum, mi-a explicat marea lui longevitate. Când s'a înșelat? Când m'a înșelat? Nu cunoaște el însuș taina pe care o poartă într'însul? Sau, cunoscând-o, mi-o ascunde?

M'am hotărît să-l urmăresc mai de-aproape. Nu mă gândeam, firește, la ce se gândea elita târgului: la vrăji misterioase, la retorte, fiole și alambicuri întortochiate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, când ies strigoii din morminte și trec prin aer, val-vârtej, călări pe cozi de mături, ostașii Satanii. Il cunoșteam acum prea bine pe boier, ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte și cu coadă la șezut. Nu mă gândeam, deasemeni, la copilele din satele megieșe, fîrave și-abia involte, amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei și puteam prin urmare să-mi

imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, ascuns de ochii oamenilor ca un haren și străbătut, în efluvii parfumate și acorduri imprecise, pe lespezi de marmură sau profunde covoare orientale, de pași mărunți, ușori și goi.

Dar de viziunile astea fugare și lascive, dacă le-am avut, nu era de vină viața conului Manole; nici gândurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopților cari începeau să fie ceva-ceva mai lungi, fierbințeala sângelui și svâcnirile inimii peste cari creerul omului nu poate fi stăpân. Când eram cu mintea limpede, ceeace mi se întâmpla mai totdeauna, îmi spuneam: — bătrânul tău prieten nu te-a invita să-i vizitezi gospodăria? O fi având motivele lui. E poate încă una din originalitățile lui. Oricum ar fi însă, nu bănui, nu suspecta, ci mulțumește-te cu ce-ți dărueste. Fiecare ins arată semenilor lui ce are mai de preț. Unii, palatele, moșiile, giuvaericalele, bogățiile lor. Alții, sufletul sau înțelepciunea. Ție ți-a căzut partea leului. Nu crâcni. Nu aiura. Profită. Scormonește. Adâncește.

Am profitat, și cu ce râvnă încă! Mai ales că de data asta, totul, oameni și împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sâcâia cu insistențele lui. Se resemnase, probabil. Cei dela crâșma lui moș Anghel, învinși sau plictisiți, mă lăsaseră și ei în plata Domnului. Arșița implacabilă a zilelor de vară, se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roa-

dele toamnei, își odihnea trupul ostenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

In calmul naturii și 'n indiferența creaturilor, m'am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă și savantă încântare. Procedând prin eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. Intrebările alternau, grave sau ușoare. De câte ori întâlneam pe boier îi puneam câte una:

— Fumezi mult, coane Manole.. Nu crezi matale că tutunul întreține sau lungește viața?

— Mai e vorbă! mă lua peste picior bătrânul. Deaceea, pe semne, c'au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii Bibliei. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fân însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul? coane Manole, l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cât de cât viața?

— Care orgoliu?... Ce fel de orgoliu?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și râcâe aripile de pământ.

— Poftim! Ce-ți mai trecu acum prin minte! Să fii mândru de putere, când nu poți să faci nimic cu dânsa, să 'ndrepți un rău, să schimbi un suflet, ca miniștri bunăoară; sau când orice hoț poate s'o aibă, tot ca miniștrii bunăoară. Cât despre nume!....

Conu Manole se propti țeapăn pe picioare și-și îndesă mâinile în șolduri:

— Mă cheamă Arcașu! Și vrei să-mi țiu nasul hârligat pentru atâta lucru? De ce, mă rog? Când se putea, tot așa de bine, să mă cheme Armașu, Abrașu sau Aldămașu...

Am încercat un protest timid:

— Cu toate astea, tradiția... sângele... strămoșii...

— Ce sânge?! Care strămoși?! — hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur de strămoși. Eu unul ba! Nu-i știu pe toți. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei, — iertate-i fie păcatele — era frumoasă coz, dar rea de muscă, foc. Așa erau vremurile și muerile pe-atunci, că de-atunci s'au schimbat de le-a mers pomina!... zâmbi bătrânul.

Dar chiar de-ar fi fost altfel.. Chiar dacă m'aș trage direct din arcașii lui Ștefan.. Ei și? Care țigan nu se trage și el, din tată 'n fiu, dela descălecătoare și mai înainte de descălecătoare. Cine se poate naște din pântecele femeei, fără părinți? Și dece să te crezi căzut cu hârzobul din cer pentru atâta lucru? Și dece să te glorifici cu o meteahnă sau cu o faptă de rușine, pe care o împărtășim cu toate dobitoacele pământului?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta și ștergând, cuminte, orgoliul de pe răbojul longevității, l-am întrebat altădată pe boier:

— Dar justiția?... Sentimentul că ești drept și că

poţi împărţi şi altora dreptatea, nu crezi matale că poate prelungi viaţa?

Conu Manole îmi făcu cu ochiul:

— Hai! baţi şeaua ca să priceapă iapa. Ţi-ai spus aşa, într'o doară: ce-ar fi dacă mi-aş trage un pic de spuză pe turtă cu mâinile lui moş Manole? Fiindcă eşti şi matale o fărîmă de judecător, ai vrea să te asiguri, din vreme, şi de pensie şi de adânci bătrâneţi. Şterge-te pe bot măi mânzule! Paşte murgule iarbă verde! Justiţia n'a lungit, niciodată, zilele nimănui. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe-ale altora. Vorbesc, cât mă taie capul despre justiţia oamenilor. Că nu te-i gândit, de bună seamă, la celelalte justiţii: la justiţia naturii, la justiţia lui Dumnezeu...

— Ba la toate m'am gândit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, — zâmbi mucalit bătrânul, — fiindcă şi cu ele, şi fără ele, e tot un drac. Vezi şi matale. Justiţia lui Dumnezeu? Haram de capul ei! Dumnezeul Bibliei cere dinte pentru dinte. Al Evangheliei, să 'ntorci dreapta dacă ţi-a fost pălmuită stânga. Al Coranului, mai şmecher, vrea o lege pentru ai lui şi o alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu biet om, din încurcătura asta de maţe, când nici dumnezeii nu se înţeleg între ei!

Barem justiţia naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă şi expeditivă. Ai puterea? Ai dreptatea. N'ai puterea? Te mănâncă lupul dacă eşti oae; îmbuibatul dacă eşti flămând; şi nemernicul dacă eşti cinstit la suflet.

Taman ca justiția oamenilor!

— Atunci să fim sceptici? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpânită în glas.. Să fim impasibili? Să fim cinici?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduință. Imi răspunse împăciuitor:

— Să nu fim mărginiți, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împărțim în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm de doctrine.. Să nu ne poticnim în teorii. Ele țărmuresc viața. N'o explică. Și n'o înțeleg..

Cu toate astea, îmi spuneam eu cu exasperare, și 'n seara aceia și 'n zilele următoare: trebue să existe în inima omului un resort, oricum s'ar numi el, convingere, doctrină, credință, care să-l susție în clipele de îndoială, să-l întovărășească în ceasurile de desamăgire, să-i dea brânci în zilele de luptă. De pildă idealul, gloria!

Cu fața iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier:

— Dar gloria? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri, morocănos:

— Nu știu. Nu cunosc. Eu nu vorbesc decât despre ceeace știu.

N'avea dreptate... Știam și eu, știa și el că n'avea dreptate. Cum îmi spusese el singur altădată: — dacă oamenii n'ar vorbi decât despre ceeace știu, cine naiba ar mai deschide gura! Cu toate astea n'a fost

chip să-i mai desleg băierile gândirii. E exact că nici eu n'am insistat mai mult decât se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înţeleptul meu prieten trăise prea mult şi văzuse prea multe, ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanităţile omeneşti.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului, nu-mi lipseau. Cauzele cari lungesc sau scurtează viaţa sunt nenumărate ca nisipul mării. N'aveam decât să mă plec şi să iau din grămadă: lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, remuşcarea, averea, sărăcia, ambiţia, umilinţa, resemnarea, trufia, viţiul, virtutea, câte şi mai câte altele, să poţi alcătui cu ele un dicţionar cât degetul cel mare dela mâna dreaptă, de gros. I le-am înşirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai nici una, cred. După toane şi împrejurări, conu Manole îmi răspundea cu o glumă, sau pe îndelete, sau nu-mi răspundea deloc. De cele mai adeseori însă îmi răspundea. Dacă n'aş fi un pios adorator al sfintei leni, şi dacă n'aş prefera celei mai frumoasee pagini scrise, gândul instabil care o inspiră, visurile şi dulcile aiurări ale minţii cari o premerg, de mult aş fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, totuş, că o să-l scriu odată şi-odată. Poate, iarăş, că n'o să-l scriu nici când. Şi poate că mai bine e aşa. Cenuşa conului Manole va odihni mai liniştită.

Fiindcă el însuş mi-a spus odată, legănându-şi capul ca un pom bătut de vânturi:

— La ce să scrii!?

Vorbea astfel, trăgându-și alene pasul, într'o minunată zi de toamnă, tristă și încântătoare, ca toate lucrurile cari se sfârșesc. Cerul era sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite și răzlețe, plăci de aramă ruginită. Frunze veștede foșneau, la cotituri, sub pașii noștri.

— La ce să scrii! repetă bătrânul. Ce-ți închipuești tu, măi încurcă-lume, c'o să rămâie din toate vrafurile de hârtie tipărită de-alungul veacurilor? Ce cuvinte noi ai putea s'aduci omenirii? In ce tipare reînnoite să le torni? Și cine să te asculte? Și cui i-ar folosi?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pământ, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedea că era trist. I se întâmpla și lui, ca ori și cui, să aibă asemenea ceasuri de descurajare, când amara ironie a vieții sau vanitatea ei, apar, deopotrivă, înțeleptului ca și celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l ațâț, i-am spus:

— Cam așa vorbea și Eclesiastul.

Dar atunci un cocor, vâslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole își ridică privirile.

Alți cocori, în cete, în unghiuri, în linii frânte, străbăteau văzduhul. Pe cerul vânăt desenau slove albe.

— Silabisește-le pe ele mai întâi, măi cărturarule, — mă sfătui înseninat bătrânul — și dă-i pace Eclesiastului. El căina deșertăciunea omului. I-o plâng

şi eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. In jurul nostru se 'ntinde cartea lumii. Deschide-le, măi papă-lapte. Răsfoeşte-le măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul pământului. Şi să-mi spui, mâine, ce-ai înţeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă şi matale. Incepem culesul..

Şi cu vorbele astea ne-am despărţit. M'am uitat după bătrân până ce-a dispărut, ţanţoş şi săltăreţ, printre coardele de viţă; apoi am luat-o şi eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea să mă întorc, mai de vreme ca deobiceiu, la judecătorie sau în târg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gândul s'ascult îndemnurile boierului şi să studiez natura. Cu gravitatea învăţăcelului m'am pus pe lucru. M'am uitat lung la cer, până ce mi-a înţepenit ceafa. Am scrutat bine pământul, până ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Am cercetat sborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M'am înţepat în urzici. Şi mi-am sucit gâtul după cârdurile de fete cari veneau, cântând şi hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva, — de ce m'aş face mai cu moţ decât nu sunt, — nici n'am prea înţeles, nici n'am prea văzut.

Mai curând l'am văzut, hăt! de departe, pe Ghiţă al meu, când mă întorceam spre casă, pe la toacă, cu desagii înţelepciunii deşerţi pe umeri, dar vesel ca un cântec haiducesc şi flămând ca un lup. I-am strigat cât m'au ţinut plămânii:

— Măi Ghiţă, măi!.... pune de gătit!

Dar Ghiță nu m'a auzit. Infipt ca un par în mijlocul drumului, își făcuse palma cozoroc de-asupra ochilor și măsura șoseaua dela apus la răsărit. Fără doar și poate că mă pândea pe mine. De ce mă aștepta însă? Nu m'am întrebat. Și nici un presentiment misterios nu mi-a strâns inima.

L-am strigat a doua oară, și-a treia oară și de câteva ori în șir. Iar când m'a auzit sau m'a zărit, prostul de el, în loc să dea buzna 'n casă, s'a repezit spre mine. De geaba îi făceam semne disperate. Cu cât dădeam din mâini mai tare, cu atât grăbea galopul. Leoarcă de sudoare, gâfâind și bolborosind, m'a anunțat, spionând împrejurimile cu priviri speriate:

— Domn... ajutor! Domn... ajutor!... Două scrisori pentru d-voastră....

Oricât îi plângeam de milă, m'a pufnit râsul.

— Ei și! Două scrisori!... Alergi de-ți iese sufletul din tine și faci atâtea marafeturi pentru două scrisori!... Dă-le 'ncoa!

— Vedeți că...

Și plecându-mi-se peste umeri, isbuti să mai adauge, pe când cu mâini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într'o batistă murdară:

— Vedeți că e mare zarvă 'n târg... Boierii noștri-s la moș Anghel.... Chefuesc dela prânz... Scrisoarea-i dela d-l ministru!

Am strâmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mâini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiță

avea dreptate. Primul plic, galben, oficial, purta ştampila ministerului de justiţie. Celălalt era dela tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană şi cheful dela moş Anghel. De data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam care. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întârziu, măcar cu câteva minute, surpriza neplăcută, am deschis mai întâi scrisoarea tatei. Dela primele rânduri însă, am holbat ochii şi tot sângele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de câte patru şi de câte cinci ori aceeaş frază, fără s'o pricep. Mi-a trebuit un ceas ca s'o termin. Opt pagini de scris mărunt, îndesat, pline de mustrări amare, de imputări severe, întretăiate ici şi colo de câte o dojană mai blândă în care stăruia nădejdea că in cele din urmă tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-meu îmi spunea că a aflat, — din însăş gura ministrului, cu care fusese coleg de şcoală în copilărie, — de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari, şi că-i crăpase obrazul de ruşine la vârsta lui, ascultând ce-i povestea fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărăşia unui bătrân stricat până 'n măduva oaselor.. Şi nu vorbe 'n vânt! exclama nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete de acuzaţie sprijinite pe scrisori, pe rapoarte pe documente autentice. In cuvinte duioase îmi amintea de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi dea învăţătură şi creştere cuviincioasă, de făgăduelile mele solemne;

și mă întreba cum de m'a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare și să decad până 'ntr'atâta încât să uit tot ce-mi datoresc mie însumi și numelui cinstit pe care-l port. Din fericire, — și numai din considerație pentru dânsul, — ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă și ireparabilă. Cariera nu-mi era sfărmată. Aveam încă vreme să-mi revin în fire și posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al țării, într'o comună din Dolj.

N'am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aș fi sfâșiat cu dinții! Nu mai aveam nevoie de slujba lor! Să și-o păstreze! S'o dea altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui trântor. Unui samsar. Știam acum ce 'nseamnă magistratura lor, justiția lor. Mi-o spusese și conu Manole. O să le-o strig în față. O să le-arunc demisia în nas. Și ce demisie! Eram tânăr încă. Nu cunoșteam viața. Îmi închipuiam că dreptatea trebue să iasă dela sine, ca untdelemnul, la suprafață; și că minciuna, și bârfeala, și calomnia, pot fi demascate. Îmi juram să n'am astâmpăr și odihnă până ce nu voiu da de gât pe ticăloși. De-aș fi știut bine că trebue să umblu desculț, flămând și gol, voiu lupta.. Două zile în șir, cu ușile zăvorite, am scris, am șters, am adăugat, am rupt și-am copiat un memoriu pe nu mai știu câte coale de hârtie. Soarele îmi bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răs-

pundeam. Răsunau dealurile de cântece. Nu le auzeam. Mâncam acasă. Fumam ţigară după ţigară. Pluteam în nouri de fum şi într'o pâclă sinistră de ură şi de răzbunare.

Aşa m'a găsit, intr'a treia zi de dimineaţă, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gândisem de multe ori la dânsul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare, sau să duc cu mine scârba învinuirilor nedrepte. Mă hotărîsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă ruşine de obrazul bătrânului, decât de fuga mea.

Dela primele cuvinte însă, după ce mi-a mângâiat uşor fruntea şi s'a uitat întrebător, adânc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voiu putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Şi-am plâns ca un copil.

Cuminte, conu Manole, m'a lăsat să-mi plâng, cu sughiţuri, tot năduful. Abia după ce m'am liniştit o leacă, m'a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoială în glas şi ridicându-mi fruntea spre dânsul:

— Mai ai încredere în mine, dragul moşului?

— Am coane Manole... Cum să n'am?

— O să mă asculţi atunci ce te-oiu sfătui?

— Te-ascult coane Manole.

— Chiar dacă nu ţi-o fi la început pe plac?

— Chiar...

— Ce-ai scris matale acolo?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară con-

simțimântul, și-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuș coalele răvășite pe masă, pe scaune și pe pat, și le-a citit cu migăleală, cu atenție, rând cu rând, filă cu filă, până la urmă.

A rămas dus pe gânduri, câteva momente. Apoi a clătinat scurt, hotărît, din cap:

— Nu!... Așa nu merge.... Nu e bine... Nu se poate.

Il întrebam numai din ochi: de ce nu? coane Manole..

— Apoi, măi băiete... E prea lung, și n'o să-l citească nimeni. E prea sincer ca să-l creadă cineva. Și mă vorbești prea de bine într'însul, ca să nu se gândească alții la rău.

Incepeam să zâmbesc.

— Știi ce-aș face eu, mă copchilule, să fiu în locul matale?

— Fă cum crezi, coane Manole.

— Uite... aș lua memoriul ăsta de sus, și l-aș rupe până jos. L-aș lua apoi de mijloc și l-aș rupe pe din două. Și-aș urma tot așa până ce nu s'ar mai alege nimic de dânsul.

Făcând cum spunea, conu Manole rupea coalele una după alta și le așeza, grămadă, ca un pumn de confetii, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi:

— Munca mea de două zile!

— Dă-o focului, măi băete. Ea te-a făcut să plângi. Uite cum râzi acuma. Așa te vreau! Ascultă-mă

pe mine: numai mișeii se bocesc. Omul tare râde. Și când plânge, nu plânge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale tuturora.

De data asta țineam să mă justific:

— Dar n'am plâns, coane Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i înfund.

— Cu atât mai rău, măi netotule. S'o știi dela mine. Numai vinovații se apără. Numai ticăloșii se răsbună. Când o vită calcă mai apăsat cu copita în băltoacele drumurilor și te murdărește de sus și până jos, trebue să fii de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu paru 'ntrînsa. Ce mi-e vita! Ce mi-s oamenii! Dă-i păcatelor. Nu te mai gândi la dânșii. Ia-ți mai bine haina în spinare și hai! vino cu mine. Soarele trebue să fie de trei sulițe pe cer. Și culesul a început.

Am ieșit pe ușă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă nici unul. Eu respiram cu nesaț, până 'n fundul plămânilor, aerul dimineții. Conu Manole, cu nasul în vânt, parcă respira zările. Când am ajuns în dreptul fântânii Robilor, în loc s'o ținem oblu sau s'o luăm la stânga, ca deobiceiu, el a cârmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezând că se înșeală. Dar boierul urca sprinten, grăbit, spre via lui. L-am urmat, uitând dintr'odată toată amărăciunea zilelor din urmă. Imi râdeau ochii. Inima îmi bătea ușor. In pragul porții celei mari am rărit pasul și mi-am fixat privirile în pământ. Nu vroiam să văd via

în crâmpee, bucată cu bucată. Țineam la prima impresie. Abia după ce-am trecut binișor de poartă, mi-am ridicat ochii. M'am uitat repede în lături, înainte, am îmbrățișat toată priveliștea dintr'o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nici o surpriză mare. Bănuiam eu. Era o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urîtă. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pământul afânat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului, iar de partea cealaltă pe garduri de sârmă. Frunzele stropite din belșug cu piatră vânătă. Și struguri mari, grei, atârnând de pretutindeni ca țâțele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului și-am poposit pe un fel de platou, într'o ogradă imensă, umbrită de copaci groși cât roata carului, printre cari abia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme și, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boieresc, mi s'a părut că pătrund într'o altă lume, într'o altă viață, cunoscute din cărți, aflate din spusele bătrânilor și uitate de mult. Impresia era extrem de bizară. Aveam o simplă ogradă de vie în fața mea, cu acaretele și uneltele ei de muncă risipite la întâmplare, și cu toate astea ograda părea mai curând un tablou stilizat, desprins dintr'o ramă, decât o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuite, luau înfățișarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Câteva pluguri trântite unele peste

altele, o căruță răsturnată lângă un zid, două poloboace desfundate uitate sub cumpăna fântânii, păreau anume puse acolo, nu pentrucă ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul pitorescului. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, șiruri de fete și flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cântând spre clădirile din stânga noastră.

Conu Manole se îndreptă într'acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie; și el însuș nu se mai sătura privind și ascultând. Un sgomot vast, continuu, domina cântecele culegătorilor. S'ar fi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu sgomotul, fără să bănuesc de unde vine. Mi l-am explicat abia când am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa, cât zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile râzătoare treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rândul lor, urcați pe scări improvizate, le deșărtau în trei călcătoare, de doi stânjeni în lungime fiecare, și așezate de-a curmezișul cramei. Panerele golite sburau prin aer, însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din sbor. Nici una nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. In acelaș timp,

în cele trei călcătoare uriașe, alte fete și neveste, cu poalele sumese în brâu de li se vedeau pulpele până la șolduri, sdrobiau poama în ritm când domol și legănat de horă, când sacadat și precipitat de bătută.

Ivirea boierului n'a speriat și n'a stingherit pe nimeni. Munca nu s'a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gâlgâia din vrane. Cofe, doniță, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaților. Crama vuia și duduia din temelie. In aer pluteau efluvii dulci și acre, amețitoare și iritante, de poamă călcată, de nădușeală și de femee..

Conu Manole se mulțumi să întrebe:

— Merge treaba, măi diavolilor?

— Strună, boierule!

O singură fetișcană ridică hazliu din umeri și râzând cu toată gura pârguită între doi obraji ca două mere, bodogăni:

— Ar merge ea și mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa o leacă în pace.

— Dar ce ți-au făcut, Frăsina moșului? se miră hâtru bătrânul.

— Ia! Gavrilă al Cojocarului!... Il știi matale...

Fata ezită o clipă, uitându-se amenințător și strengărește la un drac de băiat, cu ochi ca mura, care tocmai își descărcase coșul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să știi că te spun, Gavrilă!

— Spune fă! că doar n'am omorît pe tată-meu.

— Ai spus să spun? Ţine minte că tu ai spus!...

...Şi isbucnind de-odată:

— M'a sărutat pe gură, boierule!

— Cum se poate! exclamă scandalizat conu Manole. Ţi s'o fi părut, Frăsino! Ai făcut tu una ca asta, măi Gavrilă?

Gavrilă se scărpină în ceafă:

— De ce să mint, boierule? Am făcut-o! De! ca omul dela ţară.. Că nu-s purtat prin lume şi n'am învăţat cum se face la oraşe... Şi întorcându-se spre fată, cu ochii lui ca mura măriţi de uimire prefăcută, o întrebă:

— Păi, unde era să te sărut? fată hăi!

S'a pus pe râs boierul. Râdeau feciorii. Râdeau muierile. Râdeau cu toţii. Dezarmată, râdea şi Frăsina. Se prefăcea ea că-i mânioasă foc şi-l împroşca pe Gavrilă al ei cu must şi cu ciorchini, dar râdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcăii o suceau şi-o învârteau. Mâinile li se rătăceau prin vecini. Chiote izbucneau în învălmăşcală. Ţipete înăbuşite. Vorbe de mustrare:

— Astâmpără-te bădiţo!

— Ţine-ţi mâinile acasă, măi Toadere!

— Te părăsc boierului, Ionică!

— Arzăte-ar focul, blestematule!

Cu alte vorbe şi alte tonuri, acelaş „fugi încolo, vino 'ncoace, lasă-mă şi nu-mi da pace", al femeilor din totdeauna. In vremea asta, însă, treaba mergea

strună. Mustul gâlgâia ca șuvoaie umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau văzând cu ochii. Crama zumzuia ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau înțepece și strengării. Nu mă miram de șotiile lor de glumele lor sărate și ardeiate. De când hoinăream prin sate, învățasem doar atâta lucru că în locul naturii impudice oamenii sunt mai slobozi la gură și fetișcanele mai puțin năzuroase și spășite decât surorile lor dela orașe. Nu mă miram iarăș că în libertate și veselie munca mergea mai cu spor. Cu cât steam în privința asta teoriile boierului. Ceeace mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om al progresului și în curent cu descoperirile științii, i mai călca strugurii cu picioarele ca pe vremea lui Pasvante.

Indreptându-ne încetișor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înțelepțește:

— Viața, dragul moșului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N'o fi având suflet, ca omul, dar are și ea viața ei, simțirea ei. Trăește. Eu i-am dat de multe ori cu gândul că între toate viețuitoarele pământului trebue să fie, trebue să dăinuiască, un fel de legătură tainică. Dela ultimul fir de iarbă chircit în șanțurile drumurilor, până la fruntea ta și-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar scara e aceeaș. Suntem o apă cu tot ce viețuiește în univers. Ai auzit și tu că giuvaergii ca să redea strălucire mărgăritarelor aproape moarte, le pun la gâtul cucoanelor. Pielea muierilor le întinerește. Apoi dacă un bob

de scoică renaşte la sânul femeilor, cum ai vrea tu să se lese mai prejos rodul viei? Stoarce un strugure printr'o râşniţă sau pune-l sub un teasc. O să bei apă chioară, abia îndulcită. Sdrobeşte acelaş strugure sub talpa omului, cu toate necurăţeniile ei, cu toată sudoarea ei, şi-o să bei ce n'ai băut tu de când eşti, vin ca apa vie, din podgoriile lui moş Manole.

Intr'adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător ca ograda unui gospodar cuprins, boierul a bătut din palme şi-a poruncit lui Vlădică-ţiganul să-i aducă două sticle înfundate, una de Cotnar roş, din anii Eteriei, şi alta de Cotnar alb, din acela pe care-l ştiau numai ei amândoi.

— Până atunci să luăm câte-o gustare, mă îndemnă bătrânul, să golim câte-un pahar în cinstea oaspetului şi potrivit datinei, să ne spălăm mâinile şi faţa.

— Să bem cucoane şi să ne spălăm. Dar aş fi mai bucuros să-ţi văd mai întâi casa.

— Voia dumitale ca la banul Ghica, fiule. Numai că n'o să prea ai ce să vezi într'însa. Ia! o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca şi stăpână-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu zidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poţi învârti carul cu boi prin ele, cu sobe cât altarele bisericilor dela ţară, dar ce-am văzut pe pereţii ei străvechi, n'o să mai văd şi nu se mai vede azi în casele bogate şi moderne. Numai rafturi, din podele până 'n

bagdadie. Și în rafturi numai cărți. Iar pe unde nu erau nici cărți, nici rafturi, tablouri minunate, pânze din toate epocile și din toate școlile, adunate de el, alese de el, cum mi-a spus mai pe urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus și într'o vreme când puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquez sau un Millet, pe prețul câtorva fălci de moșie.

Neștiind unde să-mi arunc ochii mai întâi și ce să văd mai repede, întârziam în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat de zece ori până să mă despart de un șir adorabil de elzeviruri, răsfoiam în grabă o ediție princeps, căutam să descifrez pe apucate titlul unui volum cu scoarța patinată de mâinile cine știe câtor cărturari și de scurgerea anilor.

Conul Manole clătina din cap în vremea asta și mormăia ca pentru el singur:

— Știam eu, măi șoarece de bibliotecă ce-mi ești, că fac bine ceeace fac, nepoftindu-te să-mi treci pragul casii. Nu te-ai mai fi despărțit de hârțoagele astea. Aici te-ai fi îngropat. Aici ai fi mucezit.

Privindu-l cu o mustrare tristă în ochi, conu Manole se îmbună repede:

— Ei! nu lua și mata în nume de rău tot ce-ți spun. Așa-s bătrânii! Eu le-am citit și răscitit pe toate. Sunt sătul de bucoavne puse 'n rafturi. Ca mâine o să-l vezi și pe moș Manole într'un raft de

patru scânduri. Astăzi, lasă-l să trăiască. Hai, şi-om bea!

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Şi l-am urmat, cu gândurile aiurea, cu ochii pe pereţi. Mergeam în silă. Târâiam paşii. Parcă m'ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spiona pe sub gene. Zâmbea în barbă. Deodată s'a oprit locului.

— Tiii! măi plodule, mi-a venit un gând năstrușnic!

L-am întrebat politicos, dar fără prea mare interes:

— Ce gând? cucoane.

— Tot suntem noi singuri în seara asta. Nu ne-aude nimeni. Cine ştie când ne-om mai vedea! Şi stai pe ghimpi de-atâta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile:

Cum? Ce? Care taină?

— Ei! care taină? Doar n'am o sută! Una singură pe care-o am, vrei să ţi-o spui?

— Mi-o spui, cucoane! Zău că mi-o spui?!

Dar cărţile? măi şolticule...

— Dă-le focului!

— Te mai gândeşti la ele?

Ce să mă mai gândesc! Cum era să mă mai gândesc la altceva. De cărţi îmi mai ardea mie acum? De rafturi? De picturi? Casa mi s'a părut dintr'odată pustie. Nu-l mai vedeam decât pe conu Manole. M'am luat în trap după dânsul. L-aş fi

urmat în pas de dans, dacă nu mi-ar fi fost rușine. Exultam!

Ne-am spălat mâinile și ne-am răcorit obrajii cu apă rece. Am ciocnit cu el primul pahar de Cotnar roș, care mi s'a perlins în vine ca argintul viu. Ne-am așezat la masa strălucitoare de albeața pânzelor de in, sub flacăra lumânărilor din două grele candelabre de argint. Am mâncat bucate simple și frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brânză. Fructe. Și la cafea, din tabacherea boierului, mi-am răsucit o țigară. Lăsând rotocoalele de fum leneș să se ridice, să se întindă, să se încovoaie și să se destrame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, așteptam cu nerăbdare și cu sufletul pe buze, destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. Își sorbea liniștit cafeaua. La a doua țigară, bătu ușor din palme și porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică se înclină, dispăru și reapăru curând în urmă, călcând în vârful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii țintă la sticla culcată ca un prunc în brațele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca și cum ar fi depus pe masă sfintele moaște, așeză în fața boierului, într'un paner înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămașă de nisip împietrit pe dinafară. Boierul cu mâna lui și cu atenție infinită, o destupă. Un fum ușor pluti, câteva secunde, deasupra mesei. Lăsându-și capul pe speteaza scaunului și cu ochii

pe jumătate închişi, conu Manole respiră adânc. Mă întrebă în şoapte:

— Simţi ceva?

Simţeam, în adevăr, prin mirosul obicinuit de liventică şi de lucruri vechi al casei, strecurându-se un miros mai subtil, mai insinuant, iritant şi lasciv. M'am uitat, mirat în jurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniţă aprinsă. I-am răspuns simplu:

— Parc'ar mirosi a smirnă... a tămâie.

— Uită-te acum şi la culoarea lui.

Ridicând un pahar până 'n dreptul lumânărilor, mă întrebă:

— Cum ţi se pare?

Conu Manole zâmbea:

Cum să mi se pară! In pahar parcă nu era vin, ci chihlimbar. Ape ruginii, fosforescente, jucau, cu irizări nesfârşite, în masa compactă a vinului untdelemnos. Nu era Cotnar roş. Era Cotnar alb. Şi cu toate astea, în cupa de cleştar, la flacăra lumânărilor, Cotnarul acesta alb avea răsfrângeri de purpură şi sânge.

Fără să-mi mai aştepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca şi cum ar fi binecuvântat vinul:

— E Cotnarul meu de viaţă lungă. O să-ţi spun povestea lui. Bea mai întâi dintr'însul.

Am dus paharul grăbit la gură, parc'aş fi vrut să-l dau de duşcă. Boierul ridică braţele în aer:

— Nu aşa, măi agiamiule! Nu dintr'odată. Moae-ţi

mai întâi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povața. Am lăsat picăturile s'alunece una câte una, pe jghiabul limbii, până 'n gâtlej. Nu mă ardeau. Imi răcoreau doar și-mi parfumau răsuflarea. Uneori parcă aveam o grădină sub cerul gurii. Ii savuram aroma, și-mi spuneam: — așa vin mai înțeleg și eu! Nici o acreală nu'mi venea pe gât. Și nici o greutate nu-mi apăsa tâmplele. Dimpotrivă, mă simțeam lucid, vesel, ușor. Râzând aproape cu hohote, i-am spus conului Manole:

— Iți bați joc de mine, boierule! Ăsta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea:

Conu Manole mă privea țintă. Ii râdeau și lui ochii. Dar ochi mult mai aprinși, mult mai tineri ca de obicei. Și glasul mi s'a părut și el mai sonor și mai bărbătesc, când mi-a răspuns:

— Păi, firește! Nu ți-am spus? Nu te-am prevenit? E vinul tinereții!

— Să bem atunci, cucoane!

— Să bem nepoate!

Și mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeaș culoare. Acelaș parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Când îl sorbeam, îl respiram cu nările deschise și-l simțeam în acelaș timp în nas și pe vârful limbei. Dacă n'aș fi știut că sunt în casa conului Manole, aș fi jurat că mă aflu într'un câmp de flori, pe-o căpiță de fân sau într'o biserică.

Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundea până 'n fundul sufletului. Imi uşura trupul. Imi deschidea mintea. Vedeam limpede, parcă n'aş fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vârful degetelor. Nu eram beat. Nu m'am îmbătat niciodată. Dar nu e greu să-ţi închipui ce e beţia care schimbă pe om în paiaţă sau în fiară şi-l trânteşte, ca pe-o brută, la pământ. Eu nu mă scălâmbăiam. Nu urlam. Mi-era bine, aşa cum trebue să-i fie pământului jilav stropit de soare.. M'aş fi întins. Pluteam într'un fel de beatitudine infinită. Şi cu toate astea, contrast admirabil, simţeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanţă, de tinereţă. I-am strigat vesel boierului:

— Vin ca ăsta aş putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviorează! Te întinereşte!

— Păi, nu ţi-am spus-o!

— Aşa-i! Mi-ai spus-o!

Şi-am izbit cu pumnu 'n masă. Mă uitam cu ochi hilari la el:

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule? Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns! Ce-i cu povestea?

— Ehei! povestea-i lungă, măi băete... E mult de-atunci... Aş putea să 'nceap ca 'n basme: a fost odată ca nici odată...

Vorbia încet şi rar. Tărăgănat, cu întreruperi, îşi desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam ţintă la el. Ii vedeam fruntea şi muşchii feţei contractându-se. Ii vedeam buzele mişcându-se. Dar

buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai depărtate, tot mai surde. Din când în când numai, înăbușit, auzeam câte-un crâmpei de frază: — ... era pela patruzeci și opt... baricade se ridicau la toate răspântiile Parisului... Noi, un pumn de boiernași, eram beți de entuziasm și de libertate... m'am întors în Moldova noastră oropsită, odată cu cei dintâi „bonjuriști"... pe atunci nu erau trenuri... diligențe, poștalioane, surugii cari chiuiau trecând peste dealuri și peste câmpuri fără drumuri...

Apoi, n'am mai auzit nimic. Nici un crâmpei de frază. Nici un cuvânt. Prea chiuiau surugiii. Iar harabnicele se învârteau, plesnind din șfichiuri ca pocnete de pistoale. In larma lor caleașca boierească zbura, ca o nălucă, peste hopuri și hârtoape. Fugeau țarinele în urma ei. Rămâneau satele mofluze, în nori de colb și în schelălăiala câinilor și plozilor speriați. Sărea șanțuri. Trecea ape fără poduri. Trezea freamătul pădurilor. Scula mahalalele. Iat'o la Iași. Ca un vârtej străbate patriarhalele uliți desfundate. Și scurt, dintr'o singură smucitură de hățuri, caii albi de spumă înțepenesc locului, în fața casei din Sărărie. Porțile sunt încuiate. Slugile își așteptau însă stăpânul. Ca din pământ răsar oameni de curte, jupânese, fete de casă și de suflet, argați, rândași, și robi. Lanțurile cad. Junele boier, voios și sprinten, sare din caleașcă. In gheroc strâns pe talie și cu gâtul înfă-

şurat de trei ori într'o cravată cât un brâu, pare mândru la vedere ca un făt-frumos. Fetele îşi dau cu coatele: — frumos s'a mai făcut, surato! Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se şi întrebându-l: — matale eşti maică? Dar un glas cald şi plâns îl strigă din cerdac:

— Manole!... Manole!...

Râzând şi smulgându-se fericit dintre dânşii, junele boier urcă treptele câte două şi câte trei deodată şi se aruncă în braţele maică-sei. Dulce îi mai mângâe obrajii zulufii bietei mame şi cum îl înfăşură şi-l împresoară horbotele malakofului!

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă:

— Sănătoşi sunteţi, mamă? — Şi ea-i răspunde: — Te doream, Manole. Tată-tău se temea că n'o să te mai vadă. Te-aşteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave şi narghilele, temutul vistiernic, cu barba albă până la brâu înflorită totuş de-un zâmbet, i-a întins mâna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întâi la frunte, apoi la buze. O simţea tremurând sub buzele lui. Fără gând rău şi-a spus: — tata a slăbit foarte. N'o să mai poată fi mânia lui Dumnezeu ca mai înainte. Cu ştirea sau fără voia lui o să pot face şi eu ţării un pic de bine.

Curând însă şi-a dat seama că binele e mai uşor să-l râvneşti, decât să-l faci. Cu moşneagul nu era de glumit. Oricât îl rosese şi-l slăbise boala, între degetele lui noduroase, încheiate ca rădăcinele

copacilor, ținea încă solid strânse frânele treburilor obștești. Era și el un tip, în felul lui, bătrânul vistiernic. Ca mai toți boierii din protipendadă, de-o vârstă cu el, mai că nu știa nici să scrie nici să citească. Cu ochelarii încălecați pe buricul nasului, cu degetul urmărind rândurile chirilice, silabisea slovă cu slovă și când citea, parcă un bondar se învârtea prin odae. Era plin de îngâmfare, în schimb. Nimeni n'avea voie să cârtească în fața lui. Tot ce spunea el era literă de evanghelie. Ca să-și pue o simplă iscălitură, cu trei caturi și cu cârlionți la începutul și la sfârșitul fiecărui cuvânt, în josul unui zapis, chema pe nevastă-sa, pe Manole, pe toți cei mai de aproape ai casei și, privindu-i pe de-asupra ochelarilor, le repeta, apăsat, zicala lui favorită: cine nu-și deschide ochii, deschide punga! Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cârcotaș când era vorba de drepturile altora, sgârcit de-și mânca de sub unghii, nu trăia decât pentru liturghia de Duminecă și ca să-și rotunjească prin încălcări și procese la Domnie, moșia părintească din Bivolari. Când a murit, i-a lăsat lui Manole o moșie de patru ori mai mare decât o moștenise el însuș și pentru care nu cheltuise nici un irmilic. Iar cât a trăit n'a lipsit o Duminecă sau o singură zi de sărbătoare, dela biserică. Știa toate slujbele pe de rost. Era toată știința lui. Dar pentru asta se socotea mai învățat și mai îndreptățit să-și spue cuvântul în divanuri decât oricine altul. Dumnezeu

îl lumina. Aşezat în strana episcopală, urmărea vorbă cu vorbă citaniile preotului. La cea mai mică greşală, sau abatere, sau scăpare din vedere, îşi ridica toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, şi urla de se cutremura catapiteazma: — ai sărit pe „Doamne miluește" popo! Ia-o dela început că-ţi crăp capul!... Popii îi ştiau de frică. Satele îi ştiau de frică. Slujbaşii cârmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se muiau genunchii, numai văzându-l?

Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis şi să-l înfrunte. Bătrânul îl asculta mulţumindu-se să mârâiască printre gingii. O săptămână buchită l-a ascultat. Ba că robia ţiganilor e o ruşine. Ba că ţăranilor li se cuvine şi lor slobozenie şi pământ. Ba că Moldova trebue scăpată de Turci, de Muscali, de toate liftele străine. Ba că ei, tinerii boieri, sosiţi proaspăt dela Paris, vor schimba totul, din temelie. Bătrânul vulpoi îl lăsa să vorbească. Nu sufla un cuvânt. Dar într'o bună dimineaţă pahonţii stăpânirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf şi l-au trimis peşcheş cuviosiei sale, stareţului mănăstirii Neamţului. Un an şi mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi şi rugăciuni. Degeaba îşi frângea mâinele maică-sa şi bătea mătănii la toţi sfinţii, vistiernicul Toader rămânea neînduplecat. Iar când însfârşit, i s'a muiat şi lui cerbicia în ajunul marilor sărbători ale Paştelor,

nu i-a dat voe să vină printre boieri, la Iași, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boierești se întindeau pe trei dealuri, cu văile lor. Opt crame, beciuri săpate pe sub pământ cale de-o poștă, patru sute de călcători la cules, nu pridideau să strângă tot rodul unui an. O oștire de argați era sub ordinile lui, și cinci sălașe de țigani. Printre acestea, cel mai numeros era așezat la poalele dealului, lângă fântâna căreia i se mai zice și astăzi a Robilor. Acolo junele boier cobora adesea. Neputând să mai facă nici un bine țării, se mulțumea să îndulcească zilele acelora pe cari romantismul epocii îi socotea ca pe cei mai nefericiți. Ducea zaharicale pruncilor, mărgele ieftine muerilor, câte-o scutire de corvezi sau de bătăi bărbaților și cuvinte bune tuturora. Firește, pentru atâta lucru nu era mai iubit decât alți boieri sau stăpâni. Când nu faci oamenilor tot răul pe care îți stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ți păstrează recunoștință pentru asta. Câștigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alaiu de cum se arăta la marginea șatrei. Și fetele nu mai dispăreau ca șopârlele sub corturi, când îl vedeau venind. Așa se face că într'o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchiu de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Radu.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, și unele mai frumoase decât altele. Pe câteva le avusese,

pe altele le dorise, de cele mai multe își amintea, cum ne-amintim, cu-o ușoară strângere de inimă, de necunoscuta pe lângă care, o clipă, am trecut și cu care n'o să ne mai întâlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrângea flăcări de sânge pe fețele hoardei țigănești prinsă în joc sălbatec în jurul focului, a uitat de toate frumusețile lumii și n'a mai văzut-o decât pe Rada. O privea încremenit. Ce avea, ea, mai deosebit decât celelalte? Ce avea în port, în mișcări, în zâmbet, în priviri, în pielea ei radioasă sub zdrențele cămășei? Cine-ar puta să spună? E nebunie și vană ambiție literară să descrii frumusețea. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea de bronz, de aur și de aramă a lunei enorme când se ridică de după dealuri; și nu se pot exprima în cuvinte mlădierele unui trup de femee, care se îndoaie, se încovoae, saltă, alunecă și desmierdă tot ce-l înconjoară, ca șiroaele de apă limpede când curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poți să le vezi și să le simți.

Manole o vedea.

Nu s'a apropiat de ea decât târziu, cu teamă, cu sfială, după ce și-a făcut de vorbă lungă cu unii și cu alții. Fata nu era îndrăzneață. Dar nici sperioasă. In fața boierului îi tremurau ușor genunchii, ca la căprioare, când în acelaș timp sunt gata să se apropie sau să fugă; dar pe sub genele ei lungi și grele îl privea cinstit în față. Manole a

întrebat-o de unde e, fiindcă o mai văzuse până atunci prin partea locului. Ea a răspuns, arătându-i dinții umezi, printre buze cărnoase și răsfrânte:

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada! Boierul nu-și mai aduce aminte? A uitat boierul când îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele și el îmi dădea coji de pâine albă unsă cu povidlă?

Așa-i! Unde-i fusese capul? Cum nu se gândise el la Rada? Cum nu întrebase de ea? Cum n'o recunoscuse, barem? Dar și cum s'o recunoască! Era numai de-o șchioapă când plecase la Paris. O svârlugă. Un drac împelițat de fată, goală pușcă, fără sâni, fără șolduri, cu degete sfărâmate de desghiocatul nucilor, cu fața mânjită până la urechi de zeama smeurei și a murelor, slabă ca o pisică leșinată și agățată ca o maimuță de toate crengile copacilor.

Și-acum!

Numai privind-o, sângele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, și nu se înțura. Ar fi vrut să stea, și nu îndrăznea. A plecat în sfârșit, dar la spartul jocului. Și cum a dormit în noaptea aceea, o spune-o și morților. In cristalul larg și alb se învârtea ca pe jăratec. Il ardea așternutul. Pernele îl frigeau. Nu-și găsea locul nicăeri. N'avea decât un gând, bătut în minte ca un cui: să se facă mai repede ziuă, ca să-și poată vedea iarăși pe Rada. Firește însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămâni în șir n'a mai

văzut-o. Rada intrase ca în pământ. Şi el nu îndrăznea să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umbla, ca un desmetec, de colo-colo. Işi căta de treabă, fără rost, prin preajma şatrei; şi fugea ruşinat, de cum zărea picior de om, ca şi cum toată ţigănimea s'ar fi luat după dânsul. Pe unde n'a căutat-o în zilele acelea nesfârşite! La munci, la bucătărie, în grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile pe unde se întorceau cârdurile de fete dela păscut. Se oprea în dreptul fiecărui trecător, cu întrebarea pe buze: — nu-i fi întâlnit cumva pe Rada? Şi pleca brusc, cu moartea'n suflet, neisbutind să-i rostească numele. Când un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi bătea inima ca ciocanul grăbit pe nicovală; şi în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedea pe ea.

Abia peste vreo două sau trei săptămâni de vană alergătură, într'o dimineaţă, cum se întorcea încă odată dinspre fântâna Robilor abătut şi obosit parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă şi după ce s'a ploconit şi l-a hirotonisit în tot felul, a zâmbit cu înţăles şi a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului:

— I s'au aprins rău călcâile boierului, după Rada...

Un val de sânge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji, şi-a simţit că se roşeşte până'n vârful urechilor. Dar nu s'a putut stăpâni să nu-l întrebe:

— Ai văzut-o?

— Dacă poruncește boierul, o să i-o trimet mai pe seară... Vătaful zâmbea mereu: — Boierul ar putea să-i dea ceva de muncă...

Intâiul lui gând a fost să-i dea lui, codoșului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gât și să-l strângă în brațe. In sfârșit să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca și cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus:

— Bine... trimete-o... Azi, mâine... când s'o putea. Și i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, până seara, l-a mustrat amar cugetul. Nu putea să-și ierte ușurința cu care se dase de gol și rușinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tânăr încă și necunoscând datinele și năravurile pământului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s'a ridicat să trimeată după dânsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de râs în fața oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s'a reașezat locului, cu lașitate. Ba spre seară, când a văzut venind din toate părțile pâlcuri voioase de fete și feciori, și numai pe Rada nu, a început să simtă un gol la inimă, gândindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută și că-i va trimete pe Rada în altă seară.

Vătaful era însă mai pișicher decât el. Il cântărise și-l judecase mai bine decât se cunoștea el singur. I-a trimes fata în aceeaș seară.

Când a văzut-o în faţa lui, deşi o aştepta şi-i pândea drumurile dela amiază, s'a simţit sleit de puteri şi s'a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învârtea cu dânsul. Ar fi vrut să-i spue o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surda! Se uita, ca un lunatec, la dânsa, şi nu putea să-şi descleştеze fălcile. La fel de tăcută, ea sta nemişcată, — îndârjită? resemnată? umilită? cine-ar putea spune! — dar cu sprâncenele încruntate, cu pleoapele lăsate în jos şi cu genele ei lungi măturând pământul. Târziu, ea, cea dintâi, l-a întrebat:

— M'a chemat boierul?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci?

A fost cât pe ce să-i răspundă mecanic: da. La gândul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată braţele spre dânsa şi, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigat aproape: — Mai stăi, Rada!

Rada s'a dat de data asta cu un pas îndărăt şi l-a privit speriată:

— I-o fi rău boierului?!... Să chem argaţii?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să glumească:

— Nu! nu-i nimic, Rada... Nu chema pe nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o simplă ameţeală...

Am ameţit, văzându-te... Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut aşa de frumoasă, Rada!

— Pentru asta m'a chemat boierul?

Era atâta dezamăgire, atâta resemnare şi tristeţă în întrebarea ei, încât Manole văzându-i încrederea ştirbită, temându-se să n'o piardă, i-a răspuns cu prima minciună care i-a venit pe buze:

— Te-am chemat, Rada, să vezi de rufărie... şi-apoi, cu un potop de cuvinte, a încercat s'o ameţească, s'o aiurească, să-i adoarmă bănuelile. Cuvintele îi veneau acum buluc şi repezi ca apa pe scocul morei. Ii spunea ce-a făcut de-atâţia ani de când n'o mai văzuse, prin ce străinătăţi umblase, ce auzise, ce învăţase, cu ce gânduri se întorsese iar în ţară. Ii mărturisea, dezamăgit, că se simţea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre ai lui, decât în mijlocul străinilor. Căta un suflet şi nu-l vedea nicăiri. Ar fi vrut un prieten, şi nu găsea decât slugi.

— Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada?

Fata se uita la el cu ochi adânci şi mari ca gura fântânelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns:

— Nu.

— Aş vrea, Rada, să fim prieteni... să fim iarăşi prieteni, ca altădată.

Rada a clătinat încet şi lung din cap:

— Asta nu se poate... Ştie şi boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada?

— Boierul e boier mare... Eu sunt o biată lăeşiţă.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă şi îndărătnică, n'a fost chip s'o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimţite, să-i schimbe gândurile. Degeaba a încercat, zile şi săptămâni de-a rândul să-i vorbească, s'o roage, s'o înduplece. La toate argumentele şi stăruinţele lui, avea acelaş şi vecinic acelaş răspuns: — boieru-i boier şi Rada-i lăeşiţă.

Cât timp nu-i vorbea de prietenie, era sprinţară şi guralivă. Făcea să răsune casa de cântecele ei. N'avea o clipă de astâmpăr. Ca şi cum ar fi ştiut că în ea totul era ritm şi armonie, nu se ferea de gesturi îndrăzneţe, de mişcări dezodonate. Se lăsa s'alunece, de-a buşele, pe balustrada cerdacului, până în grădină. Se căţăra de pomi şi sărea ca o veveriţă, din cracă în cracă. Alerga voioasă cu pletele în vânt, după fluturi. Ajunea calea flăcăilor, cu cofa plină şi, la cea dintâi glumă mai slobodă, îi scălda de sus şi până jos, scăpându-le printre degete ca un ţipar. Se legăna, făcută ghem, între coarnele boilor. Sărea în spinarea cailor şi-i călărea, pe deşălatele. Ţipa. Chiuia. Umplea văzduhul de râsetele ei ca trilurile ciocârliei.

Din pridvor sau dindărătul ferestrelor, Manole o urmărea cu privirile încântate şi uimit că un singur trup de femee poate să cuprindă într'însul toată poezia şi toate frumuseţile pământului. Incerca să i-o spue uneori, seara, când ea însăşi se mai potolea din

jocuri. De cum se vedea însă singură cu dânsul, dela primele cuvinte, ochii ei speriați de căprioară căutau parcă o ieșire prin ușă, prin fereastră, prin ziduri, prin podele dacă s'ar fi putut, pe când fața i se făcea rând pe rând palidă ca moartea și roșie ca focul. Abia în șoapte, fără să se apropie prea mult de dânsa, Manole o întreba:

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada?

— Dacă boierul poruncește!...

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ți poruncesc nimic, Rada. Ție nu pot să-ți poruncesc. Cum m'ar lăsa inima să-ți poruncesc! Dimpotrivă, dela tine aștept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi spui tu singură într'o zi, de pildă în seara asta: vreau să fim prieteni... De ce nu-mi spui? Ce rău ți-am făcut? Ți-e silă, ți-e teamă de mine?

Fata se uita în ochii lui, candidă, încrezătoare:

— Nu.

— Mă urăști atunci?... Nu-ți place să stăm de vorbă împreună?

Ea-i răspundea repede, cu ochii luminați:

— Ba da... Imi place... Boierul vorbește ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. Odată, măcar odată, n'a putut s'o înduplece la altfel de mărturisiri. Pălea sau tremura lângă dânsul, mâinele îi erau de ghiață sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspundea cuminte, înțelepțește, ca și cum i-ar fi des-

legat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai căta cu priviri speriate în jurul ei, când se găseau împreună. Era sigur că-i câştigase încrederea. Dar tot ce-l lăsau să nădăjduească ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsuflarea grăbită a pieptului, văpaia obrajilor, tremurul buzelor, gura tăcea.

Câte nopţi, ah! câte nopţi nedormite, n'a visat, n'a dorit, n'a aiurat, să-i deslege gura cu-o sărutare.

Intr'o seară a crezut că se apropie desnodământul. Se cărăbănise iarna. Munca începuse şi oamenii, trudiţi, se culcaseră mai de vreme. Focurile erau stinse. Nu se auzea un muget de vită. Nu se auzea un lătrat de câine. Ca peste un ţintirim luna plină îşi vărsa lumina peste dealuri şi ogrăzi. Singur, un vânt uşor şi cald de miază-noapte cânta în ramuri şi scutura florile zarzărului de lângă cerdac.

Rada, cu pletele în vânt, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, îşi închisese ochii şi respira adânc printre buzele întredeschise. Respira aerul. Respira mirosul florilor. Respira razele lunei. Manole i le vedea jucându-se, pe şiragul dinţilor, ca în prundişul pâraelor.

Plecându-se binişor spre dânsa, a chemat-o în şoapte:

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

Tremurând şi svâcnindu-i inima, şi-a întins palma

deschisă până de-asupra părului ei și i-a mângâiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simțit.

S'a aplecat atunci mai tare spre ea, s'a apropiat cu buzele până în dreptul buzelor ei și, într'un murmur mai ușor ca freamătul florilor clătinate de vânt, a rugat-o:

— Lasă-mă să te sărut odată, Rada... numai odată...

Și-a așteptat.

Rada nu s'a ferit. N'a întors capul. Nu și-a făcut pavăză cu mâinile. Nu l-a respins. Printre pleoapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorît la lumina lunei, au crescut, s'au umflat și s'au rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă:

— Ce-i Rada, cu tine? Ce ai? Ce s'a întâmplat? Ce ți-am făcut? De ce plângi?

Dar ea, nemișcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngâime:

— Boierul e stăpân... Boierul poate să facă ce vrea din mine... Sunt roaba boierului...

Atât i-a spus! Mai avea nevoe să adauge vreun cuvânt? Manole a înțeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă. Îi era silă și oroare de el însuși. I se părea că, într'adevăr, încercase o siluire. Mărturisi sumbru:

— Ai dreptate, Rada... Sunt vinovat.

Rada își ridică privirile spre dânsul. Ochii ei mari, gura ei mută spuneau desluşit: nu!...

Dar el repetă îndârjit:

— Ba da!... Ba da!... sunt vinovat!... E pentru ultima dată însă... Iți jur, Rada, că n'o să mai auzi nici un cuvânt urît din gura mea... Ți-o jur!

Era tânăr! Şi-a ținut jurământul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezişe şi pătimaşe n'a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai şoptit. Că-i tremura sufletul ca frunza de plop lângă dânsa, cine-ar fi putut să bănuiască. Sufletul nu se vede. Şi tremurul lui nu se aude.

In schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sânge din sângele lui să fi fost, şi n'ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată şi mai înțelegătoare ca Rada. N'avea nevoe să vorbească. Ii ghicea gândurile. N'apuca să-şi exprime o dorință. I-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape o simțea, atentă, vigilentă, veşnic lângă dânsul. Umbra ei îl învăluia. Glasul ei îl legăna. In cântecele ei adormea seara. Şi dimineața se deştepta în râsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vedea în jurul lui respira sănătate şi tinerețe. Toate frumusețile pământului i se păreau zilnic reînoite, ca şi cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Nourii mai repezi. Aerul mai uşor. Mirezmele mai îmbătătoare. Viața

făcea să fie trăită. Și natura, de pretutindeni, îl chema și-i îmbia. Frenetică și dulce, exuberantă, voluptoasă și castă, le făcea semne din toate răpele, din toate crângurile, din toate pâraele, florile și stelele ei, să vină spre dânsa. Rada îi cunoștea toate misterele. Nu era gângănie, cât de mică sau cât de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n'o știe cum o cheamă, ce poveste are și ce versuri i se potrivesc. Nu era cărărie, cât de pierdută printre tufișuri și mărăcini, despre care să nu știe de unde vine și încotro se duce. Mergând unul după altul sau ținându-se de mâini, hoinăreau la voia întâmplării, trecând apele din piatră în piatră, străbătând pădurile în lung și 'n curmeziș, hrănindu-se uneori zile întregi cu buruieni și poame sălbatice, și culcându-se pe unde-i apuca noaptea, cu pologul cerului înstelat întins deasupra lor.

Așa a trecut vara, cum trec zilele și gândurile bune.

Și-a venit toamna.

Anul fusese bun. Recolta îmbelșugată. Trei săptămâni dearândul a trebuit să muncească și el, deavalma cu țăranii. Ograda era un furnicar. Sute de oameni la cules. Alte sute la călcat. O forfoteală cât vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejănie. Din zorii zilei și până noaptea târziu, nu mai conteneau strigătele, chiotele, chemările, scârțâitul ourelor, tropotul cailor, grindina ciocanelor cuiând în doagele aduse în grabă la cercuit. Mustul gâl-

gâia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzea bolboroseala lor surdă ca vuetul mării. Aerul era încărcat de efluviile alcoolului. N'aveai nevoe să bei. De cum scoteai nasul pe uşă, te împleticeai pe picioare.

In ajunul ultimei zile de cules, Manole s'a sculat mai vesel ca de obiceiu, parcă ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Era ziua rezervată vinului pentru casă şi pentru daruri la domnie. Se punea la o parte, de cu vreme, poama cea mai pârguită. Fetele alegeau ciorchinii unul câte unul. Inşişi călcătorii erau aleşi pe sprinceană. Muncă migăloasă. Băutură pentru fete domneşti. Dar mai ales prilej de joc şi de sărbătoare. N'apuca să se lase seara şi câte opt şi câte zece rânduri de hori se întindeau în bătătură. Rachiul şi drojdia de vin curgeau gârlă. Maldăre de viţă uscată, aruncate clae peste grămadă până la înălţimea casei, ardeau ca rugurile în cele patru colţuri ale ogrăzii. Văl'vătaia se vedea de pe malul Prutului. Lăutari din toată Moldova de sus veneau unii după alţii, ca musculiţele de noapte atrase de flacăra lumânărilor.

In toamna aceea primul taraf şi-a făcut apariţia pe la prânz. Tocmai argaţii întindeau masa în cerdac. Manole era în toane bune. Se gândea la Rada. N'o mai văzuse, la largul lui, în ultimele săptămâni, decât odată sau de două ori. Ea avea treburile ei. El pe-ale lui. Işi zâmbeau, grăbiţi, din treacăt, şi-şi

vedeau fiecare de griji. Dar acum munca era pe sfârșite. Încă o zi! Și ziua aceea de toamnă târzie era caldă și dulce ca un început de primăvară. Râdea soarele pe cer. Râdea aerul beat de lumina soarelui. Să râdă și strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cânte cântece de lume. Apoi de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cântau lăutarii și oricum cântau, dacă chihoteau țimbalele ca fetele între ele, sau plângea naiul, sau gemea basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori râzând cu hohote sălbatice, nimic nu-i scotea din gând pe Rada, ci totul și toate i le-o reaminteau. Spre sfârșitul mesii, neputând să se gândească la altceva și neputând să vorbească decât despre dânsa, a întrebat așa, mai mult ca într'o doară:

— Pe unde-o mai fi Rada?

Argații au ridicat din umeri. Slujnica s'a uitat la unii și la alții. Singur, vătaful, și-a lăsat ochii în jos. Junelui boier i s'a părut ciudată privirea vătafului. Un ghimpe îi încerca inima. Neliniștit, iritat dintr'odată, a repetat, mai răstit, întrebarea:

— M'auzi sau nu? Te-am întrebat unde e Rada?

Vătaful ridică și el din umeri:

— Păi, de! boierule... de unde să știu, păcatele mele!... Cine poate să știe pe unde le umblă ochii muerilor și după cine le sfârîe călcâiele... — Mormăi apoi, ca pentru el singur — ia! o fi cu vreo

baragladină de-ale ei... dacă n'o fi cumva tot cu Lae al Vădanei...

— Lae al Vădanei?!

Manole privea țintă în gol. Il vedea pe Lae al Vădanei. Il știa. Țiganul dezrobit cine știe cum și pripășit de câteva luni pe lângă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la față, cu ochi ca păcura și cu buze ca rugina.

— Cu Lae vra-să-zică!

O perdea i se lua încet-încet de pe ochi. Își aducea bine aminte acum că-l zărise în câteva rânduri, la grajduri și îndărătul casei, dând târcoale fetei și hârjonindu-se cu Rada. Dar cu cine nu-și făcea, Rada, de joacă! se gândi înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate mințile ca să-și facă scârbă pentru atâta lucru. Și nu era nebun. Il durea inima, firește, pentru vorbele vătafului. Il durea, parcă cineva ar fi tras cu dinții dintr'însa. Dar nu era nebun. Era lucid, calm, liniștit, de-o liniște de moarte. S'a sculat dela masă, hotărît. A făcut câțiva pași ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare și-a aruncat brațul pe după gâtul vătafului:

— Și zici c'ai văzut-o!... Ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcându-și vorbele cu Lae?

Zâmbea în acelaș timp. Zâmbea ca să nu dea de bănuit vătafului și să nu-l sperie.

— Păi, bine, cucoane... n'am văzut-o numai eu! Știe tot satul! Ne și miram noi între noi că boierul

vede, știe și tace chitic. Ne spuneam că s'o fi măturat boierul de dânsa, că i-o fi până peste cap de țigancă, de-o lasă să-și facă mendrele cum vrea...

Manole mărturisi surd, crunt, printre dinți:

— Poate să-și facă... Eu n'am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el:

— Cum nimic?

— Ți-am spus: Nimic. N'a vrut. Nu m'a lăsat.

— Și n'ai luat-o de chică?

— Nu.

— N'ai târnâit-o de coade? N'ai măturat dușumelile cu dânsa?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai iești boier! sărac de maica mea...

Se întreba și el, zâmbind amar. Vătaful nu-i dădu însă răgaz să se gândească mai mult. Chibzui repede și hotărî el pentru dânsul:

— Ascultă-mă, cucoane. Ce mai dura-vura! Una și cu una fac două. Diseară, după ce s'o isprăvi culesul, ți-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvorește ușa. Pune-i mâna în beregată. Și dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundea. Bănuind că se codește, că-i e teamă, se plecă la urechea lui:

— Să n'ai nici o grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac și eu pe acolo, așa ca din întâmplare. Îi pun o piedică... Îi dau un brânci...

Dar Manole s'a uitat atunci la el cu atâta scârbă,

cu atâta silă, încât vătaful s'a dat cu un pas înlături şi, nedumerit, s'a scărpinat la ceafă:

— Bine cucoane... Fă cum te tae capul... Să nu spui însă nimic dacă-i afla în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărat el picioarele....

Un cuţit să-i fi împlântat atunci în carne, nu l-ar fi durut mai mult. Sare să-i fi presărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crâncen. Credea că ştie ce e iubirea. Credea că învăţase ce e iubirea. Nu învăţase nimic. Nu ştia nimic. Nu ştia ce înseamnă clipa când şarpele geloziei îţi împlântă colţii în inimă. Când ţi-o morfoleşte între gingii, ţi-o râcâe, ţi-o stoarce, ţi-o sfâşie, ţi-o suge, ţi-o destramă, ţi-o sdrobeşte. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Câteva ceasuri i-au fost de-ajuns ca să'i soarbă drojdia până la fund. Cum a putut să trăiască cele câteva ceasuri? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu şi-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită şi vorbeşte în locul lui. Când, pe înserate, Rada a apărut sveltă ca o coardă de viţă, în pragul cramei pustii, s'a uitat liniştit la dânsa, nu ca şi cum ea i-ar fi fost străină, dar ca şi cum într'însul s'ar fi înstrăinat, s'ar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S'a îndreptat spre uşă cu paşi de automat. A tras uşa fără grabă. A împins zăvorul cu băgare de seamă. A întors cheia în broască şi-a băgat cheia în buzunar. In penumbra

din interiorul cramei nu se vec
Radei, măriți parcă de groază
gurați drumul dela zăvor la
nole la zăvor. Câteva minute
oribilă, satanică, s'o vază ch
bătăile inimei. Auzea în acela
inexplicabilă, toate sgomotele
păsări, scâncetul unui copil, a
lăutari. S'a îndreptat, încet, s
reptilă. I-a pus pumnul sub l

— De unde-mi vii?

Neputând să-și plece capul
lăsat numai genele în jos, ca
aripi rănite.

Manole i-a repetat întrebare

— Hai?!... de unde-mi vii..

Sub plesnetul insultei ea n'
n'a deschis gura. I s'a părut
îi flutură în colțul buzelor.
sub fălci, silind-o să-și dea c
vadă rânjetul, i-a suflat în ol

— Nu vrei să spui!... Să-ț
unde vii!... Vii din brațele lu
Otreapă! Târătură!... Târfă!

Dar nici sudalmele, nici n
n'au înfricoșat-o. Nici un muș
față. Singure colțurile gurei
adânc, într'un zâmbet impos

eau acum decât ochii
și străbătând întrI
Manole și dela Ma
el a simțit o bucurie
nuindu-se. Ii auzea
timp, cu o acuitate
naturii: sborul unei
ordurile tarafului de
re ea, cu mișcări de
ărbie:

în piept, Rada și-a
două mari și negre

, scrâșnind din dinți:
Scârbo!

tresărit, n'a crâcnit,
numai că un zâmbet
Indesându-i pumnul
apul pe spate și să-i
raji:
i spun eu atunci de
Lae!... Spurcăciune!

târâitul lui înăbușit,
hiu nu i-a tresărit pe
i s'au îngropat mai
ibil. Manole n'avea

orbul găinilor. Nu erau de vină umbrele cramei. Rada zâmbea.

Exasperat, înebunit, a prins-o de încheetura mâinilor şi i le-a răsucit peste umeri până ce, încolăcindu-se ca o scorpie, i-a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai avea decât un gând: să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s'o jupoaie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s'o ucidă. Ii repeta, ca un maniac, aceeaş întrebare:

— Spune, târfo! de unde vii?

Dar ea nu răspundea. Ingenunchiată, ţeapănă, dârză, nu sufla o vorbă, nu scotea un suspin. Nu se ruga. Nu implora. Nu plângea. I se auzea gâfâitul grăbit, amestecat cu chiotele şi strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcuşuri. Ţăranii învârteau o bătută. Pământul tremura sub tropotul călcâilor. Un ţigan cânta în ritm sacadat, îndrăcit, patetic:

De mă-i pune,
Pe-un cărbune,
Ibovnicul
Nu ţi-oi spune!
De mă-i pune
Intr'o frigare,
Ibovnicul
Nume n'are!

Plecându-se asupra ei, înşfăcând-o cu amândouă mâinile de cozi, sgâlţâind-o şi târnăind-o cum îl învăţase vătaful, el îi striga îndârjit în ureche:

— Auzi?... Il auzi, fă!... Pe cărbuni o să te pun!... In frigare o să te pun!...

Atunci, pentru întâia oară, Rada și-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genèlor. Zâmbea. Cu același zâmbet exasperant ca un rictus, i-a spus:

— Pune-mă!...

In același timp îl privea țintă, nemișcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici teamă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plângă, pluteau ca în lacrimi. Și erau scăldați de atâta fericire, înotau într'atâta voluptate, încât Manole, cu mâinile înfipte în cozile ei, bâjbâind printre ele ca omul orb, pipăindu-le cu înfrigurare și cu groază, neștiind el însuși dacă le mângâie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat:

— Culcă-te... Culcă-te la pământ!...

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioși, lipiți ca smoala topită de ochii lui, Rada s'a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întâiu lutul bătut, apoi moalele capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, până ce tot trupul ei mlădios de năpârcă s'a făcut una cu pământul. Manole o privea, clătinându-se pe picioare. Urechile îi vâjâiau. Mâinile îi tremurau. Limba i se uscase. Ar fi vrut s'o sdrobească și să-i cadă în genunchi, s'o strivească sub călcâie și să-i ceară desnădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem

instinct de apărare sau de brutală violenţă în faţa zâmbetului ei indescifrabil, i-au reamintit de sfatul vătafului. Răguşit, gâtuit, abia a mai putut să-i strige:

— Ridică-ţi poalele!...

N'a apucat însă bine să rostească ultima silabă, a ultimului cuvânt. Ca ţandăra care sare din buturugă când cade piezişş muchea toporului, aşa a sărit Rada, dintr'o smucitură, până 'n fundul cramei. O sudalmă cumplită s'a ridicat în urma ei. Apoi, gemând ca o fiară rănită, Manole s'a luat după dânsa. O urmărea printre butoaie, se isbea de grinzi, se împiedica în cozi de greble, de lopeţi, de târnăcoape, cădea, se scula, îi aţinea calea, aluneca în băltoace de must, se ridica iarăşi, şi surd, idiotizat, orbit de exasperare, de ruşine, de patimă şi de dorinţă, îşi jura printre buzele însângerate: ori ce-ar fi, orice s'ar întâmpla în urmă, s'o prindă, s'o aibă şi s'o ucidă.

Cum să prinzi însă vântul în braţe şi apa între degete! Oricât de voinic era el şi de tânăr, Rada era mai sprintenă. Trecea sbârnâind ca o sfârleză. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte şi buţi desfundate ca o rândunică. Ea singură, fără îndoială, şi-a dat seama de stângăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Îşi încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă s'a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neaşteptate, s'a înfundat într'înşii până la brâu. A vrut să scape, dând repede

din mâini și din picioare, ca omul care se înecă. S'a împleticit însă. A alunecat și-a dat în brumă. Cu un urlet de biruință, dintr'o săritura, el l-a căzut în spate. A apucat să-i puie mâna în ceafă. N'a apucat însă s'o prindă de umeri. Dintr'o svâcnitură, Rada s'a răsucit sub dânsul. Erau acum față în față. Ea avea brațele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l sgârie cu unghiile, să-l rupă și să-l sfâșie cu dinții. Nu l-a mușcat însă. Nu l-a sgâriat. Ochii i s'au tulburat. Trupul, ca un arc frânt din mijloc, s'a înmuiat sub trupul lui. Brațele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de brațe, ca o mie de brațe încolăcite, l-au înlănțuit de pretutindeni, apăsându-l spasmodic, mângâindu-l ca în delir. Pe când gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbia ultima răsuflare și tot sufletul, într'un sărut mai lung și mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cântau. Țăranii băteau îndesat și înăbușit pământul. Pământul se cutremura. Țipătul ei, țipătul unic de durere și de divină agonie al fecioarei rănite, nu s'a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tăinuită ca un alcov, nu se mai auzea acum decât țârâitul monoton al mustului care șiroia din călcătoare și un zvon neîntrerupt de vorbe fără noimă, de șoapte fără sens.

El o întreba:

— De ce m'ai chinuit atâta amar de vreme, Rada... De ce n'ai vrut?...

— De ce n'ai încercat?.

Intrebări şi răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu?..:

Ea îi lua capul în palme; cu furie îi apăsa gura pe dinţii ei întredeschişi, şi-i cânta printre dânşii:

Pe-un cărbune,
De mi-i pune...

O avea acum aproape goală lângă dânsul. Sdrenţele cămeşei sfâşiată în luptă nu-i mai acopereau nici sânii tari ca piatra, nici pântecele abia rotunjit ca pântecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuţi dintr'o tulpină. Putea s'o cuprindă, toată, dintr'o privire. Cu mâinile şi cu gura putea să urzească în jurul ei un vestmânt diafan de sărutări. Ii săruta încet, tărăgănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tâmplele şi obrajii catifelaţi ca piersica. Ii săruta apăsat ochii cari distilau venin şi miere printre pleoapele adormite. Ii săruta lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roşu al gurii. Ii săruta pătimaş gura cu vorbe şăgalnice pe buze şi cu mirodenii sub limbă. Ii săruta trupul, tot trupul ei încins de văpaia desmierdărilor şi care mirosea, în ascunzişuri, a smirnă şi-a tămâie, ca odoarele bisericilor. Când îşi culca capul între coapsele ei, ar fi vrut să nu se mai trezească, să aţipească, să moară aşa, respirând aroma cărnei amestecată cu izul de busuioc al strugurilor sdrobiţi. Şi când, târziu, după miezul nopţii, s'au găsit în pragul uşei, prinşi unul de altul, în-

lănțuiți într'o supremă îmbrățișare, ar fi vrut să nu li se mai deslipească gurile niciodată, încleiate ca și mâinile, ca și gleznele, ca și hainele, de mustul dulce svântat pe dânșii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind și pârâind. Limbi de flăcări lingeau cerul. Incendiul lumina noaptea ca ziua. Simțind-o că se sbate în brațele lui, o întrebă grăbit, precipitat:

— Mă iubești, Rada?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe fața ei, în ochii ei. Gura părea că zâmbește. Privirile păreau că-l cheamă. Cu degetul pe buze se deslipi, se depărtă, încet, de dânsul. In lumina jarului părea ea însăși o flacără vie. Pâlpâia de-a-lungul zidurilor, creștea, tremura, se micșora, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai mică, un muc de candelă, o dâră de fosfor, până ce, întreagă, se pierdu în noapte.

Se făcuse de mult una cu întunericul și Manole tot mai vedea locul pe unde dispăruse. Și muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, și cântecele și jocurile erau în toi, și în iatacul lui singuratec somnul nu i se lipise încă de pleoape, când un țipăt sălbatec, un țipăt spăimântător, un țipăt făcut dintr'o mie de țipete împreunate, a spart și-a străpuns bolta cerului. Cu părul vâlvoi Manole a sărit în mijlocul odăei. Afară, sgomotele, chiotele, cântecele, tăcuseră. Nu se mai auzea decât țipătul cumplit care se urca și tre-

mura necontenit în noapte ca şuerul de alarmă al unui vas care se îneacă. Repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind uşa cu piciorul, Manole ieşi în cerdac. Ţăranii, muţi, se uitau unul la altul. Nici unul nu se mişca. O muiere ridică din umeri:

— S'or fi bătând ţiganii între dânşii!... Bată-se!..

Ca într'o scăpărare de fulger el văzu şatra de lângă fântâna Robilor răsculată, încăerată, scăldată în sânge... Rada!.. Inebunit, urlă să vie slugile, să se strângă argaţii, să sară vătafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mâini. Şi, puhoi, s'au rostogolit în vale.

Şatra era pustie. Nici ţipenie de om. Nici urmă de bătaie. Singur ţipătul ascuţit, amarnic, care se ridica spre stele. Abia după ce-au ajuns la fântână, au găsit toată ţigănimea strânsă roată în jurul ghizdelelor. Căzuţi pe brânci, bărbaţi, mueri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a sbierat, răstit:

— Ce este? Ce v'a apucat? Nu vă e ruşine să vă bociţi aşa în faţa boierului?

Un freamăt a străbătut ţigănimea. O bătrână despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s'a clătinat de câteva ori pe picioare şi s'a prăbuşit la pământ. O alta a putut să bâiguiască:

— Rada!...

Manole a gemut:

— Rada!... Unde-i Rada?

Toată ţigănimea s'a văicărit după dânsul:

— Rada!.. Rada!..

Dar nici unul nu i-a răspuns Singură, o copilă, a izbutit să mărturisească prin e sughițuri:

— Rada... Rada a căzut în fatână.

A urmat o liniște de moarte Se auzea, departe, lătratul unui câine. Se auzea pâlpâirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai desnădăjduite, ipete stridente, bocete sfâșietoare, au spart tăria. Ca și cum mărturisirea neașteptată ar fi redeschis zăgazurile durerei, țiganii se tăvăleau în țărână, își sfâșiau hainele de pe dânșii, băteau pământul cu fruntea și cu pumnii. Un vânt de nebunie trecea aupra mulțimei. Nebunia se întindea ca molima. Manole răcnea porunci pe cari nu le auzea nimeni. Argații dădeau iureș printre robii îngenunchiați. Țăranii se agățau fără rost, când de găleată, când de cumpăna fântânei. Coase, seceri, securi, sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învârteau și plesneau peste capetele îngrozite. Intrebări, vaete, răspunsuri, se încrucișau în larma și vociferările deșarte:

— Cum a căzut? întrebau unii.

— Cine a văzut-o căzând? adăugau alții.

— Nimeni, boiarule!... Nimeni n'a văzut-o!... se jeluiau țiganii, frângându-și mâinele.

— Atunci cine a aruncat-o?

— Cine a ucis-o?

— Nimeni!... Nimeni!... răspundea înfricoșată țigănimea.

Glasul lui Manole răsună ca trâmbița de apoi:

— Dar Lae?... Unde e Lae al Vădanei?

Stupoarea i-a amuţit pe toţi. Câţiva, răzleţi, au încercat să afirme:

— Aici... Acolo... Era... Trebuie să fie... Nu mai e!...

— Aaa!... Nu mai e?... Pe el atunci!

Cu pumnii încleştaţi pe mânerele pistoalelor, cu ochii în sânge, cu spume la gură, Manole îşi chemă argaţii:

— Vasile!.. ia-ţi câinii şi cutreeră-mi pădurea... Nichifore!.. ajine-te cu-ai tăi pe valea Prutului... Ioane!.. Tănase!.. Vintilă!.. Stane!.. voi bateţi hotarele... Vătafe!.. fii cu ochii în patru. Nici unul să nu-ţi scape. Intinde-i la pământ. Cincizeci... o sută de bice!.. Bate-i.. Ucide-i!.. Până ce-or mărturisi tot ce au în burtă şi-or blăstăma şi numele maicei care i-a fătat!..

Nemilostiv era stăpânul. Sălbatecă poruncă. Dar slugile nu crâcneau.

Doi câte doi, argaţii înşfăcau pe ţigani de cap şi de picioare. Cămeşile în zdrenţe sburau de pe dânşii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau şuerând şi miorlăind biciurile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieşeau din orbite. Bale amestecate cu sânge şi ţărână li se prelingeau printre gingii. Sângele ţâşnea. Cărnurile sfârâiau. . . . . .

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lă-

turi. Am vrut să-mi acopăr fața cu mâinile. M'am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m'a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezește din beție și nu recunoaște nimic în jurul lui, m'am uitat în preajmă. Lumânările erau pe sfârșite. O feștilă sfârâia într'un sfeșnic. Conu Manole mă privea țintă. Urmă, amar:

— Ei, vezi, măi băete ce ți-e și cu noi! Eu „bonjuristul", eu revoluționarul, mi-am bătut robii. Ce vrei! In omul cel mai bun dormitează o fiară. Dar mi-te în noi, păcătoșii! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămânță. N'a fost chip să le descleștez gura. N'a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada și-a dus cu ea taina în mormânt. In trupul ei, cald încă de desmierdările mele și făcut pentru marea bucurie a vieții, a duhnit moartea și-au colcăit viermii...

Boierul tăcu.

Lumânările sfârâiau și se stingeau una câte una, în candelabre. Umbre mari și grele cădeau din grinzile bagdadiei. Se lăsau peste fruntea bătrânului, și-o apăsau treptat, insistent, ca lespezile mormintelor. Credeam c'o să atipească.

S'a scuturat însă, brusc. Și-a îndreptat umerii. Și-a ridicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băiete!

Fiindcă în urma ei, după șaptezeci de ani a-

proape, pot să spun şi eu cu poetul pe care mi l-ai citit într'o seară:

J'ai gardé la forme et l'essence divine,
De mes amours décomposés.

L'am lăsat să-şi rumege în tăcere durerea şi extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. Dela el singur, târziu, mult mai târziu, a încheiat simplu, trăgănat, liniştit:

— N'am mai văzut-o... A doua zi, cum alţii se duc la cimitiruri, eu m'am dus în cramă să revăd măcar urma locului unde am avut-o... Am găsit strugurii pe jumătate sdrobiţi şi o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămânea dela dânsa! Am pus să se strângă, până la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieşit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfinţenie. E vinul meu de viaţă lungă. Bea-l, măi copchile... Uite, a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul sticlei... N'o să te mai întâlneşti cu vin ca ăsta. Miroase a smirnă şi-a tămâie, ca trupul Radei. A fiert în lacrimele mele.. In dragostea mea... In sângele ei. . .

ACEASTĂ CARTE S'A TIPĂRIT IN LUNA AUGUST A ANULUI UNA MIE NOUĂ SUTE PATRUZECI ŞI ŞASE ÎN IMPRIMERIILE «SCRISUL ROMÂNESC» S. A. DIN CRAIOVA, PENTRU «ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S. A. R. DIN BUCUREŞTI.

Anti
Lei
50000

INTREPRINDERILE DE EDITURĂ S·A·R·